

**Unios notatserie
nr. 3/2018**

Unios
krav
i forkant av
statsbudsjettet
2019

1. oktober 2018

<u>Innhold</u>	<u>Side</u>
Internasjonal økonomi	4
Norsk økonomi	7
Skatter og avgifter	13
Arbeidsmarkedet.....	17
Kommuneøkonomien	19
Helse- og omsorgstjenester	22
Barnehagene	23
Grunnskole og videregående utdanning.....	24
Høyere utdanning og forskning.....	26
Politi.....	30
Den norske kirke.....	31
Vedlegg: Unios satsingsforslag statsbudsjettet 2019	32

Unios notatserie på www.Unio.no (utdrag)

- Nr 5 2009 Offentlig tjenestepensjon – om meklingsresultatet 2009
- Nr 2 2010 Ny pensjonistbeskatning - kommentarer til regjeringens forslag
- Nr 3 2010 Skattlegging av pensjonsinntekt - Unios hørings svar
- Nr 6 2010 Kombinasjon arbeid og pensjon
- Nr 1 2011 Brutto er best
- Nr 5 2011 Uførepensjon og skatt
- Nr 7 2011 Kunnskapskommunen
- Nr 1 2012 På arbeidsgivers nåde - privat tjenestepensjon
- Nr 2 2012 Er forskning arbeid?
- Nr 5 2012 Hybriden – tjenestepensjon à la carte
- Nr 6 2012 Frontfagsmodellen – modell under press
- Nr 7 2012 Hybriden – Unios hørings svar
- Nr 1 2013 Yngre årskull og offentlig tjenestepensjon
- Nr 4 2013 Unios hovedkrav og forventninger til en ny regjering
- Nr 5 2013 Ny uførepensjon i offentlig tjenestepensjon fra 2015
- Nr 6 2013 Ny uførepensjon i privat tjenestepensjon fra 2015
- Nr 4 2014 Handelsavtaler og handel med tjenester
- Nr 6 2014 Offentlig tjenestepensjon målt mot andre tjenestepensjonsordninger
- Nr 5 2015 Produktivitet – Unios kommentarer til Produktivitetskommissjonens innstilling
- Nr 2 2016 Produktivitet II – Unios kommentarer til Produktivitetskommissjonens andre innstilling
- Nr 3 2016 Hvor høy avkastning bør det forutsettes for innskuddspensjon?
- Nr 7 2016 Innskuddspensjon – arbeidsgivers drøm
- Nr 8 2016 Cappelen-utvalget
- Nr 1 2018 Unios kommentarer til Revidert budsjett 2018 og Kommuneproposisjonen 2019
- Nr 2 2018 Trygdeoppjøret 2018
- Nr 3 2018 Unios kommentarer i forkant av statsbudsjettet 2019

Unios notatserie gir bakgrunn og kommentarer til aktuelle faglige og politiske spørsmål. Her trykker vi også Unios syn i viktige høringsaker og våre innspill i forbindelse med statsbudsjett mv.

Unios 10 krav

1. Unio krever at regjeringen øker innsatsen for å skape flere arbeidsplasser. Arbeidsledigheten kan bite seg fast på over 100 000 helt ledige personer i flere år til tross for at vi går inn i en høykonjunktur.
2. Unio krever at skattelettepolitikken stoppes, den gir få nye arbeidsplasser. Fjerning av eiendomsskatten svekker skattegrunnlagene og er i strid med prinsippene bak flere skattereformer. Mindre finanspolitisk handlingsrom tilsier at den kraftige utgiftsveksten på f.eks. samferdsel må dempes. Sats på kompetanse, forebygging, forskning, omstilling, trygghet og vedlikehold av offentlige bygg. Det gir flere varige arbeidsplasser.
3. Unio krever at de ordinære arbeidsmarkedstiltakene økes til 17 000 plasser. Et lavt nivå på tiltakene ramme ungdom og langtidsledige. Siden finanskrisa har uttrekning og utstøting redusert arbeidsstyrken med over en kvart million personer.
4. Unio krever at kommunesektorens frie inntekter i 2019 økes med 4 mrd. kroner ut over regjeringens forslag i Kommuneproposisjonen fra mai. Flere opptrappingsplaner innen helse er underfinansiert, og sykepleiermangelen er stor. Bemanningsnormen og den styrkede pedagognormen i barnehagene er underfinansiert. Den nasjonale minstenormen for lærertetthet krever tett oppfølging. Det må etableres en 5-årig strategi for etter- og videreutdanning av bibliotekarer og innkjøpsordningen for skolebibliotekene må styrkes.
5. Unio krever en investeringsplan for IKT og kompetanse i spesialisthelsetjenesten, det må skilles mellom drift og investering i kompetanse. Det må gis et tverrfaglig tilskudd på 500 mill. kroner tilpasset lovkrav om kompetanse, slik at kommunene faktisk følger lovkravet.
6. Unio krever at midler Stortinget har bevilget til helsestasjons- og skolehelsetjenesten skal være utgangspunkt for et nytt finansieringssystem fra staten på bakgrunn av normeringsarbeidet. Rehabilitering må styrkes gjennom en øremerket opptrappingsplan på 500 mill. kroner.
7. Bemanningsnormen og den styrkede pedagognormen i barnehagene og den nasjonale minstenormen for lærertetthet må fullfinansieres.
8. Unio krever at regjeringen stopper effektiviseringskuttene og øker basisbevilgningene i UH-sektoren.
9. Unio krever en betydelig økning i antall politistillinger for å nå målet om 2 politi per 1000 innbyggere samt en styrking av etterforskningskapasiteten.
10. Unio krever at prestetjenesten styrkes med 50 mill. kroner for å fylle ledige prestestillinger og at det bevilges 10 mill. kroner til rekrutteringstiltak.

1.10.2018

Unios krav i forkant av statsbudsjettet 2019

Arbeidsledigheten kan bite seg fast på et relativt høyt nivå på over 100 000 helt ledige til tross for at høykonjunkturen vi går inn i kan vare i flere år. Det viser at ambisjonene i sysselsettingspolitikken ikke har vært store nok fra regjeringens side. Det er for svakt å ha en arbeidsledighet like under 4 pst i en høykonjunktur. Da blir det vanskeligere å få ledigheten ned i neste oppgang. Innretningen av finanspolitikken har sviktet. Det skulle vært satsset enda mer på nyskaping og kompetanse, skattelettelsene har gitt liten effekt. Oljemilliardene som er gitt i skattelette kunne vært brukt mer effektivt med tanke på å skape nye jobber og forberede oss på de viktige omstillingene som arbeids- og næringsliv står overfor. Det er viktig at vi ikke gjentar disse feilene i årene som kommer. De land som satser på kompetanse og utdanning vil komme best ut av de globale omstillingene. Innsatsen for kompetanse, forebygging, forskning, omstilling, trygghet og nye arbeidsplasser må styrkes. Mindre handlingsrom i finanspolitikken krever redusert vekst på områder som samferdsel som har vokst kraftig de siste årene. Kommunesektorens frie inntekter må økes betydelig. Flere opptrappingsplaner innen helse er underfinansiert. Bemanningsnormen og den styrkede pedagognormen i barnehagene og den nasjonale minstenormen for lærertetthet må fullfinansieres.

Internasjonal økonomi

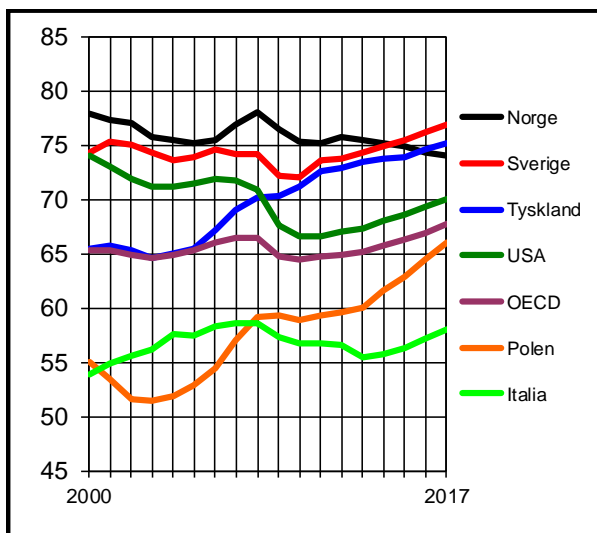
Den internasjonale oppgangen er moderat, men ventes å vare. Det er størst usikkerhet knyttet til effektene av handelskrigen mellom Kina og USA. IMF hadde en kraftig oppjustering av vekstanslagene for verdensøkonomien i april. I juli (World Economic Outlook Update juli 2018) nedjusteres veksten i euro-området noe, mens ledighetsanslagene for USA viser ytterligere forbedring. India har tatt over som den økonomien som vokser raskest, Kina har stabilisert seg på en mer «moderat» vekst på 6-7 pst.

SSB (Konjunkturtendensene sept. 2018) viser til at den internasjonale oppgangskonjunkturen fortsetter, men med et noe mer moderat tempo enn ved inngangen til 2018. Veksten i USA og Sverige er høy, mens veksten i Euro-området ventes å avta. Nedgangen i den økonomiske veksten er markert i store land som Tyskland og Frankrike. Selv om dagens ledighetsnivå for Euro-området på 8,4 pst er det laveste på over ti år, er veksten for svak til å få ledigheten markert ned. Den europeiske sentralbanken (ESB) anslår den reelle arbeidsledigheten til å ligge nær dobbelt så høyt som de offisielle tallene. Europa trenger felles ekspansjon for å få ledigheten ned, det trengs investeringer i infrastruktur og velferd. Overskuddslandene som Tyskland må gå foran.

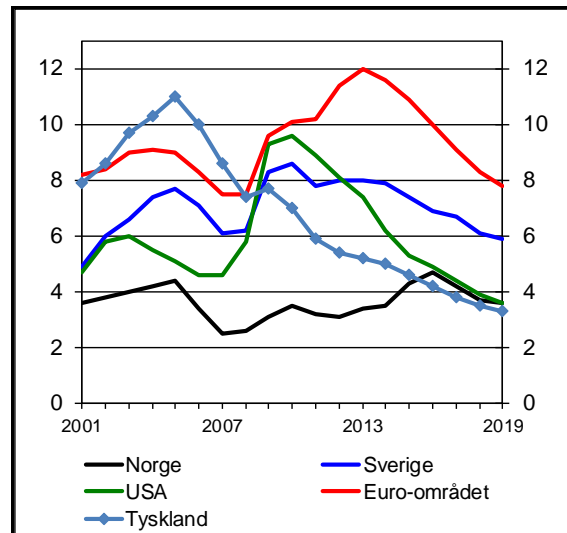
Tabell 1: Økonomiske indikatorer for USA, Euro-landene og Kina, prosent

	USA				Euro-landene				Kina			
	Gj.sn. 2000-2017	2018	2019	2020	Gj.sn. 2000-2017	2018	2019	2020	Gj.sn. 2000-2017	2018	2019	2020
BNP-vekst	1,9	2,9	2,7	1,9	1,4	2,2	1,9	1,7	9,3	6,6	6,4	6,3
Inflasjon	2,2	2,5	2,4	2,1	1,5	1,5	1,6	1,8	2,2	2,3	2,5	2,7
Arbeidsledighet	6,1	3,8	3,5	3,4	9,6	8,4	8,1	7,8	4,0	4,0	4,0	4,0
Offentlig nettogjeld i pst av BNP	61,6	81,4	82,7	84,4	62,5	68,9	66,9	64,9				

Kilde: IMF World Economic Outlook Update, juli 2018

Figur 1: Sysselsatte som andel av befolkningen 15-64 år

Kilde: OECD mai 2018

Figur 2: Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

Kilde: OECD Economic Outlook mai 2018

Sysselsettingsandelene opp ute, ned i Norge

Hvor stor andel av befolkningen i arbeidsdyktig alder som er i arbeid er et viktig suksessmål for et lands sysselsettingspolitikk. Målet sier ikke noe kvalitativt om de jobbene som skapes (se under) og kan også skjule forskjeller i demografisk utvikling mellom land. Likevel er det påfallende at USA og mange europeiske land har hatt en meget positiv utvikling i sysselsettingsandelene det siste tiåret, sammen liknet med Norge hvor sysselsettingsandelene har gått ned. Både Sverige og Tyskland hadde i 2017 høyere sysselsettingsandel enn Norge (fig 1).

Flere faktorer peker i retning av lavere «normalvekst»

De nærmeste årene vil veksten gradvis avta grunnet negative ettervirkninger av den ekspansive pengepolitikken som har vært ført siden finanskrisen, aldringen i befolkningen, høy gjeld og lave investeringer i realøkonomien som bidrar til å forsterke den svake underliggende produktivitetsveksten. Fortsatt overgang til konsumdrevet vekst i Kina trekker i

samme retning. Disse faktorene vil gjøre det vanskelig å komme tilbake til vekstratene fra før finanskrisa, med svakere utsikter for husholdningenes inntektsvekst, særlig for middel- og lavinntektshusholdningene i industrilandene.

Kampen om verdiskapingen

Mang av de nye jobbene som skapes er lavproduktive og dårlig betalte, ofte deltidsjobber. Bare i USA og Tyskland, som begge har hatt høy sysselsettingsvekst i flere år, kan hhv. 5 og 2 millioner jobber plasseres i kategorien «working poor», dvs. at du er i jobb, hel eller deltid, men likevel faller under fattigdomsgrensen. De lavest betalte blant de sysselsatte blir flere i mange land og de har dårligst lønnsutvikling i de fleste land, også i Norge.

I flere år har reallønningene økt mye mindre enn produktivitetsveksten i mange land. Dvs. at arbeidsgiverne har stukket av med mesteparten av realinntektsveksten, og forskjellene har økt. Europeisk fagbevegelse (ETUC) har satt i gang kampanjen «Europe needs a pay rise» etter flere års krav om at lønningene må følge veksten i produktiviteten. Det er bra for hele økonomien, lønnstakerne vil få økt kjøpekraft og næringslivet vil bli møtt med økt etterspørsel. Dette vil løfte økonomien raskere enn skattelettelse som gis husholdninger og bedrifter med lav konsum- og investeringstilbøyelighet og kutt i offentlige utgifter. Det vil også gi høyere og jevnere vekst, samt bedre mulighet for å opprettholde sysselsettingen. I Norge er det en sentral del av frontfagsmodellen å opprettholde den såkalte lønnsandelen. De siste to årene har lønnsveksten i Tyskland tatt seg opp, her er mangelen på kvalifisert arbeidskraft nå et stort problem.

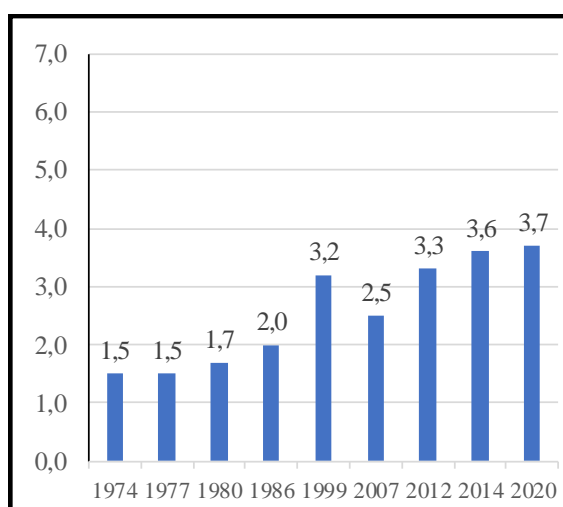
Får ikke opp lønnsveksten

Både EU-kommisjonen og den europeiske sentralbanken (ECB) ber om høyere lønnsvekst! ECB nevner tre grunner til at lønnsveksten har vært lav etter finanskrisa: slakt arbeidsmarked, svak produktivitetsvekst og effektene av en rekke arbeidsmarkedsreformer i flere EU-land. Det Europeiske fagforeningsinstituttet ETUI (Benchmarking Working Europe 2018) trekker særlig fram arbeidsmarkedsreformene som i flere land har hatt som mål å øke lønnsfleksibiliteten nedover ved å svekke arbeidstakernes- og fagforeningenes rettigheter og ved å desentralisere lønnsdannelsen til bedrifts- og virksomhetsnivå. Når disse landene nå sårt kunne trenge høyere lønnsvekst, er situasjonen den at arbeidsmarkedets parter i flere land ikke er rigget for å gjøre jobben. EU-kommisjonen og ECB som i sin tid var pådrivere for arbeidsmarkedsreformene, har altså skaffet ris til egen bak. Europeisk fagbevegelse

Norsk økonomi

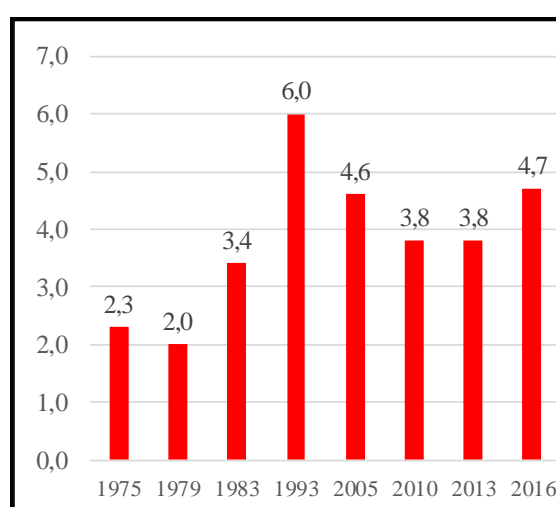
Arbeidsledigheten i Norge har gått ned fra en topp på 5 pst av arbeidsstyrken sommeren 2016. Den ligger nå i underkant av 4 pst og SSBs siste anslag for utviklingen i norsk økonomi (sept. 2018) tilsier at sysselsettingsveksten framover vil være for svak til å få arbeidsledigheten betydelig ned. Noe av forklaringen er at flere vil melde seg i arbeidsmarked etter hvert som etterspørselen etter arbeidskraft øker. SSBs anslag på AKU-ledigheten i 2020 og 2021 er 3,7 pst, det innebærer at arbeidsledigheten kan bite seg fast på et relativt høyt nivå på over 100 000 helt arbeidsledige til tross for at høykonjunkturen vi går inn i kan vare i flere år (figur 3). Det viser at ambisjonene i sysselsettingspolitikken ikke er høye nok.

Figur 3: Ledighetsbunner

Kilde: SSB AKU

Figur 4: Ledighetstopper

Kilde: SSB AKU

Oljedrevet høykonjunktur

SSBs prognoser tilsier at vi går inn i en høykonjunktur etter halvannet år med moderat oppgang. Den økonomiske veksten de nærmeste årene vil imidlertid bare ligge svakt over trendvekst. Det blir et skifte i hvilke næringer som «driver» norsk økonomi framover. Til nå har det vært stor aktivitet i bygg og anlegg med høy boligbygging og store offentlige investeringer. I årene som kommer vil det offentlige investere mindre. Boligbyggingen vil også gå ned. På den annen side vil aktiviteten i oljevirkosomheten og industrien igjen spille en viktigere rolle. Lavere kostnader og fortsatt høy oljepris vil gi betydelig høyere petroleumsinvesteringer de nærmeste årene. SSB legger også til grunn at styringsrentene settes opp i flere omganger, og at en fortsatt høy oljepris vil bidra til å styrke en i utgangspunktet svak krone¹. Dette vil svekke konkurransevnen og bidra til å moderere konjunkturoppgangen. Næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien ventes bare å vokse moderat til tross for at vi går inn i en høykonjunktur.

¹ Norges Bank la fram sine prognoser for norsk økonomi to uker etter SSB i september 2018. Også her varsles flere renteøkninger og krona ventes å styrke seg noe. Norges Bank har derimot et noe mer pessimistisk syn på den økonomiske utviklingen mot slutten av prognoseperioden med lavere sysselsettingsvekst og lavere vekst i fastlandsøkonomien. Lavere sysselsettingsvekst gir en større nedgang i arbeidsledigheten enn i SSBs framskrivninger.

Alle må bidra

Unio vil peke på at partene i arbeidslivet i flere år har gitt helt avgjørende bidrag til krisehåndteringen etter oljeprisfallet. Moderate oppgjør og en betydelig kronesvekkelse har styrket konkurranseevnen og lagt grunnlaget for ekspansjon i tradisjonell industri, sjømat, reiseliv mv. Det konkurranseutsatte næringslivet har derimot så langt i denne situasjonen ikke innfridd, men prioritert økte overskudd framfor å senke prisene og ta markedsandeler. Den tradisjonelle vareeksporten falt med 9 pst i 2016 og økte kun med 1,7 pst i 2017.

Kostnadene på norsk sokkel er kraftig redusert etter oljeprisfallet. Nye felt kan nå tåle en oljepris ned mot 20-30 dollar. Det gjør flere felt lønnsomme, og oljeselskapene er bedre rustet mot et oljeprisfall enn det vi var i 2014. Unio vil likevel advare mot en ny investeringsboom på sokkelen, drevet av høyere oljepris. Det er også flere tegn til at kostnadsbevisstheten svinner med stigende oljepriser. Både regjeringen og næringen må se sitt ansvar og holde investeringene på sokkelen på et forsvarlig nivå så kostnadene ved en ny nedtur ikke blir for store.

Nøytral finanspolitikk

SSB har i sine framskrivninger lagt til grunn at regjeringen vil føre en «nøytral» budsjettpolitikk de nærmeste årene. Offentlige utgifter utenom overføringer vil vokse litt mindre enn økonomien som helhet, mens overføringene vil vokse noe sterkere grunnet økte utbetalinger av bl.a. alderspensjoner. Statsbudsjettene vil verken bidra til å øke eller redusere den samlede aktiviteten i økonomien.

Gitt at vi går inn i en moderat høykonjunktur, virker dette som en fornuftig innretning av finanspolitikken samlet sett. Unio vil imidlertid påpeke at det innenfor en gitt finanspolitisk ramme er store muligheter til å vri budsjettpolitikken i en mer sysselsettingskapende og kompetanseorientert retning. Innretningen av budsjettets utgifts- og inntektsside er f.eks. avgjørende for om vi klarer å redusere ulikhetene og skape et mer inkluderende samfunn.

Mindre vei, mer kunnskap og velferd

Unio har ikke kritisert oljepengebruken over statsbudsjettene de siste årene. Vi har derimot sterkt kritisert innretningen av finanspolitikken. De store skattelettelsene i milliardklassen over flere år kunne vært brukt langt mer målrettet for å styrke sysselsettingen og den framtidige vekstevnen til norsk økonomi. Utgiftene over statsbudsjettet må i større grad vris mot tjenester som gir mer velferd og sysselsetting for pengene, og som kan bidra til at Norge gjør mer for å oppfylle FN's bærekraftsmål.

Det brukes for mye penger på vei. Når handlingsrommet blir mindre, må den ekstraordinære høye investeringsaktiviteten i samferdselssektoren dempes. Det må satses mer på offentlige vedlikeholdsoppgaver i f.eks. kommuner og universitets- og høyskolesektoren hvor etterslepet er stort. Videre bør det satses på mer permanente tiltak, særlig i kommesektoren. Her må driftsbudsjettene styrkes slik at tjenestetilbudet kan bedres. God inntektsvekst for kommunesektoren de siste årene skyldes engangsinntekter i forbindelse med skattetilpasning. Dette er ikke noe å bygge varige driftsutgifter på.

Tabell 2: Økonomiske anslag for norsk økonomi 2017-2021

	2017	2018		2019		2020	2021
	SSB sept 18	FIN mai 18	SSB sept 18	FIN mai 18	SSB sept 18	SSB sept 18	SSB sept 18
Privat konsum	2,2	2,6	2,5	2,9	2,6	2,5	2,6
Offentlig konsum	2,5	1,4	1,8	..	1,7	1,8	1,7
Br.inv. i utvinning og rørtransport	-3,8	5,2	4,3	8,0	10,1	3,9	-0,4
Br.inv. fastlandsbedrifter	9,3	8,8	4,7	5,4	4,7	3,5	2,5
Boliginvesteringer	7,0	-5,2	-10,3	-1,7	-0,2	4,4	2,9
Br.inv. i offentlig forvaltning	3,6	1,6	3,0	..	0,4	0,6	1,0
Eksport tradisjonelle varer	1,7	4,6	3,4	4,9	3,2	3,5	3,4
Import tradisjonelle varer	2,7	4,0	3,8	3,8	4,1	3,2	2,9
BNP Fastlands-Norge	2,0	2,5	2,3	2,6	2,4	2,4	2,2
- industri og bergverk	-4,9		2,8		2,6	2,5	1,6
Sysselsatte personer	1,1	1,3	1,4	1,1	1,4	1,2	0,8
AKU-ledighet, nivå	4,2	3,8	3,9	3,7	3,8	3,7	3,7
Årslønn	2,3	2,8	2,8	..	3,3	3,6	4,0
KPI	1,9	2,1	2,8	1,7	1,7	1,5	2,0
KPI-JAE	3,1	1,6	1,5	2,0	1,7	1,8	2,0
Sparerate husholdningene, nivå	6,9		6,9		7,3	8,7	9,1
3-mndr. pengemarkedsrente, nivå	0,9	1,1	1,1	1,4	1,4	1,9	2,4
Råoljepris, kroner per fat	445	519	568	484	598	586	583
Importveid kursindeks, positivt tall angir svakere krone	-0,8	0,9	-0,2	1,0	-1,6	-1,9	-0,5

Kilde: Revidert budsjett 2018 (FIN mai 18), Konjunkturtrendene (SSB sept 18)

Økte renter og svak konsumvekst

Utsiktene til høyere rente har allerede påvirket boligmarkedet, og husholdningene har dempet konsumet. Til tross for utsiktene til en høykonjunktur og høyere lønnsvekst, anslås ikke husholdningenes konsumvekst framover å ligge høyere enn gjennomsnittet de siste 30 årene. Det er noe lavere enn regjeringen la til grunn i Revidert budsjett 2018. Mer av inntektene må brukes på å betjene huslån. Spareraten antas å øke med nesten 2 prosentpoeng fram til 2020.

Reallønningene fortsatt under lønnsnivået før oljeprisfallet i 2014

2018 skulle bli året da lønnsdannelsen tok et viktig steg tilbake til «normalen» der reallønnsveksten følger den langsiktige produktivitetsveksten. Lønnstakerne skulle igjen få sin rettmessige del av verdiskapingen. Det ville i så fall vært etter boka, Holden III-utvalget la i sin tid til grunn at det ville ta om lag 3-5 år for lønnsdannelsen å normalisere seg etter et kraftig oljeprisfall slik vi fikk i 2014. Den ekstremt nedbørsfattede sommeren har derimot økt strømprisene kraftig slik at konsumprisveksten i år kan bli like høy som lønnsveksten. Vi vil da ha fire år bak oss med svært svak reallønnsutvikling. Før lønnsoppkjørene i 2019, vil reallønningene fortsatt ligge under lønnsnivået i 2014. Noe av økningen i strømprisene reverseres i 2019 og 2020 og bidrar således til lavere konsumprisvekst i disse årene. Framover vil høyere aktivitet i oljevirkosomheten, lavere arbeidsledighet og lavere arbeidsinnvandring bidra til økt lønnsvekst. Tabell 3 viser SSBs anslag på reallønnsveksten fram til 2021.

Tabell 3: Reallønnsutviklingen

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Årslønnsvekst	3,1	2,8	1,7	2,3	2,8	3,3	3,6	4,0
Konsumprisvekst	2,0	2,1	3,6	1,8	2,8	1,7	1,5	2,0
Reallønnsvekst	1,1	0,7	-1,9	0,5	0,0	1,6	2,1	2,0
Reallønn 2014=100	100	100,7	98,8	99,3	99,3	100,9	103,0	105,1

Kilde: SSB, Konjunkturtendensene 2018/3

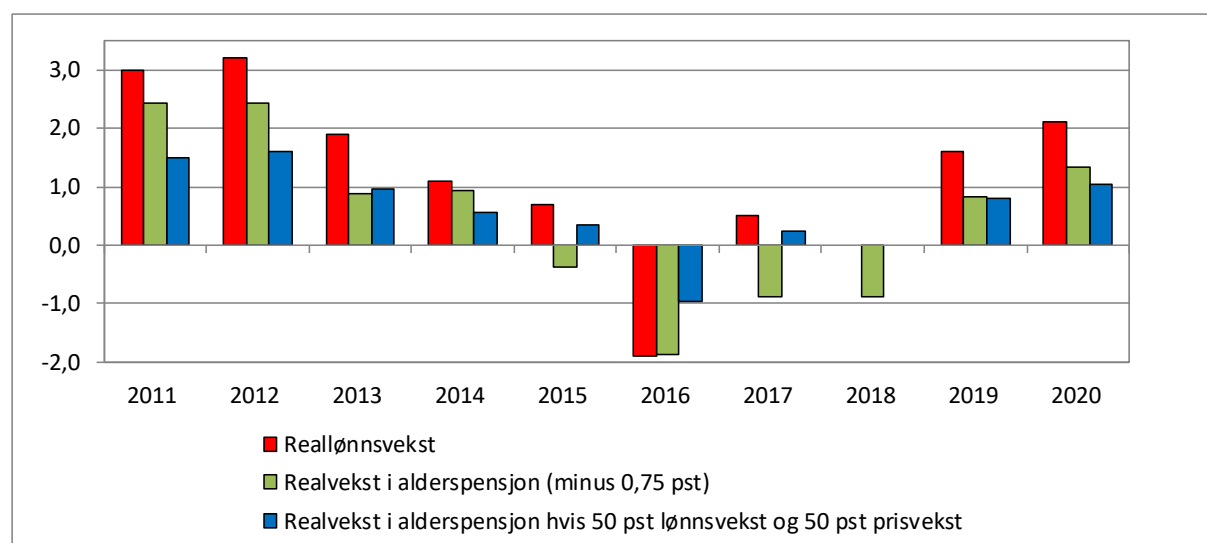
Det er flere tiår siden partene i arbeidslivet mer direkte har tatt hensyn til prisutviklingen i forbindelse med lønnsoppgjørene. Den kraftige økningen i strømprisene i år kan gi en diskusjon om kompensasjon. Selv om både lønnstakere og virksomheter må betale høyere strømpriser, rammes lønnstakerne hardere enn næringslivet, fordi strømutgiftene i gjennomsnitt utgjør en større del av de samlede utgiftene for lønnstakerne.

Fire år med reell inntektsnedgang for pensjonistene

Med null i reallønnsvekst i 2018, vil alderspensjonistene få en kraftig reell inntektsnedgang også i år. Det blir fjerde året på rad.

Unio har i de siste trygdeoppgjørene krevd en omlegging av reguleringen av løpende pensjoner fra dagens ordning med et «fratrekk på 0,75 prosent» til en ordning der alderspensjonene reguleres direkte med gjennomsnittet av lønns- og prisvekst. Det ville sikret pensjonistene halvparten av den realinntektsveksten som lønnstakerne til enhver tid har. Det var det som var Stortingets intensjon da Pensjonsreformen ble vedtatt. En pensjonist med 300 000 kroner i alderspensjon før den nye reguleringen startet i 2011 har tapt om lag 5000 kroner på dagens reguleringsregime. Hvis SSBs prognoser slår til, vil dagens reguleringsregime kunne gi bedre uttelling i høykonjunkturen vi nå går inn i.

Figur 5: Reallønnsutvikling og reell utvikling i pensjoner under dagens reguleringsregime og et alternativt reguleringsregime (50/50 pst lønns- og prisvekst)

Kilde: SSB, Konjunkturtendensene 2018/3 og Unios beregninger

Redusert inflasjonsmål

Regjeringens beslutning i mars i år om å redusere inflasjonsmålet til 2 pst var omstridt. Regjeringens argumentasjon var at inflasjonsmålet i sin tid (2001) ble lagt høyere enn i Europa fordi vi skulle fase inn oljeinntekter. Realressurser skulle flyttes fra konkurranseutsatt-til skjermet sektor ved at en høyere pris- og lønnsvekst skulle svekke konkurranseevnen overfor utlandet.

Mye tyder på at kritikken mot regjeringen var berettiget. For det første er det alt for tidlig å si at innfasingen av oljeinntekter i norsk økonomi er over. Økte oljeinvesteringer og høye oljepriser er den viktigste driveren for den høykonjunkturen vi nå går inn i. Oljefondet vil fortsette å øke, og innfasingen av oljekroner i norsk økonomi likeså. Med et lavere inflasjonsmål må Norges Bank sette opp renta på et tidligere tidspunkt og svekke sysselsettingen, og krona vil gå lettere opp og påvirke industri, sjømat og reiseliv negativt.

For det andre er det en viktig sammenheng mellom inflasjonsmålet og lønnsdannelsen. Med et høyere inflasjonsmål enn landene rundt oss hadde vi «noe å gå på» i lønnsdannelsen. Det har bidratt til at Norges Bank har kunnet sette rentene noe lavere enn de ellers ville gjort. Med et lavere inflasjonsmål er det derimot mindre trolig at partene i arbeidslivet vil ta sikte på lavere lønnsvekst enn hos handelspartnerne. Økonomiprofessor Holden har uttalt at når vi mister dette «slakket» vil trolig realrenta bli høyere i perioder, med den følge at det høyere inflasjonsmålet vil gi lavere sysselsetting.

Stopp ostephøvelreformen

Regjeringen Solbergs såkalte avbyråkratiserings- og effektiviseringsreform har bidratt til å kutte utgiftsnivået med 8,4 mrd. kroner i løpet av perioden 2015-2018. For 2018 tilsvarende det isolert sett lønnskostnadene til over 11 000 årsverk. Regjeringens ostephøvelreform er et godt eksempel på politisk ansvarsfraskrivelse fra en regjering som ikke selv ønsker å gjøre prioriteringene av hvilke oppgaver som bør ha mer eller mindre ressurser eller evner å ta hensyn til situasjonen i de ulike virksomhetene. Kvaliteten på tjenestene reduseres, stillinger står ubesatte og presset på de andre ansatte øker. Effektiviserings- og produktivitetsarbeidet i offentlig sektor er viktig, men det må gjennomføres i samarbeid med de ansatte og bygge på tillit og trygghet. Slik det gjøres nå, rammes statlige etater, nettobudsjetterte virksomheter som universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter samt spesialisthelsetjenesten. Jo lenger reformen varer, jo hardere går kuttene ut over sysselsettingen i og tjenesteytelsene fra de berørte etatene og virksomhetene.

Raskere integrering av flyktninger

Regjeringen og kommunene må intensivere arbeidet med å få flyktninger og asylsøkere raskere i aktivitet og arbeid. Nå som det kommer få flyktninger til Norge må vi intensivere arbeidet med å integrere de som er i mottak. Tidlig innsats overfor den enkelte flyktning koster på kort sikt, men gir langt bedre inkludering for den enkelte og samfunnet på lang sikt. Videre må beredskapen for at vi igjen kan stå overfor flere ankomster styrkes.

Unio mener kommunenes utgifter til integrering av flyktninger må dekkes fullt ut, det vil få opp tempoet i bosettingen og øke overgangen til utdanning og arbeid. Hurtigsporet må styrkes og videreutvikles. De som får opphold og går på introduksjonsprogrammet må kunne kombinere språkopplæring og arbeid. Erfaring viser at dette gir raskere språklæring, bedre

integrering og raskere overgang til arbeid. Asylsøkere i mottak som venter på vedtak, må i større grad få prøve seg i arbeidsmarkedet i ventetiden. Fra 1. september 2018 har disse plikt til å delta i opplæring i norsk og i norsk kultur, og det er obligatorisk for kommunene å tilby slik opplæring. Unio mener at språkopplæringen i asylmottak må økes fra dagens 175 timer til 250 timer.

Unio vil også peke på at barn på asylmottak under fem år ikke automatisk har rett på barnehageplass. Så lenge de ikke er bosatt i en kommune, står de yngre asylsøkerbarna uten et fullverdig tilbud. Unio mener at barnas rett til barnehage må gjøres uavhengig av oppholdsstatus på samme måte som retten til å gå på skole. Dette er viktig for språkopplæringen og rask integrering.

Unio avviser alle forslag som åpner for lavere avlønning av flyktninger. Det er spesielt viktig å holde på den norske arbeidslivsmodell når mange flyktninger skal ut i arbeidsmarkedet. Lønninger fastsettes i tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet. Gjennom arbeidsmarkedspolitikken har vi derimot allerede muligheter til å bruke praksisplasser, lønnstilskudd osv. Slike tiltak bør brukes i større grad.

Styrk den norske arbeidslivsmodellen

Arbeidsinnvandringen til Norge er nå på et mye lavere nivå enn tidligere. Det skyldes lavere aktivitet i næringer med mange arbeidsinnvandrere og en bedret økonomi i flere av de landene som arbeidsinnvandrerne kommer fra. Vi bør nå bruke muligheten til ytterligere å skjerpe kampen mot sosial dumping og uverdige arbeidsforhold, slik at vi står bedre rustet til å stå imot useriøsiteten som følger de store arbeidsvandringene. Tilsynsetatene må styrkes.

Kommunene må skjerpe kravene til de som skal utføre oppgaver for kommunen. Oslo har gått foran og tatt viktige skritt for å sikre at de firmaene som jobber for kommunen følger tariffavtalenes bestemmelser, at de har faste stillinger og lærlinger. Regjeringen må skjerpe regelverket slik at alle kommuner minst må følge samme praksis som Oslo-modellen. Det vil bidra til å styrke seriøsiteten i arbeidsmarkedet, styrke organisasjonsgraden og det organiserte arbeidslivet.

Det private næringslivet og de store hovedorganisasjonene på arbeidsgiversiden må stå opp for det organiserte arbeidslivet, bidra til å styre kompetansen og fagopplæringen i arbeidslivet, samt sikre at de som utfører oppgavene er fast ansatte med rettigheter som følger norske tariffavtaler. Næringslivet må si nei til at konkurransen skal foregå på lønn, pensjon og andre arbeidsforhold.

En helhetlig nasjonal strategi for bærekraftmålene

Unio ønsker at de globale bærekraftmålene realiseres globalt, nasjonalt og lokalt. Dette forutsetter at regjeringen involverer Storting og sivilsamfunn bedre. Rapporteringen gjennom statsbudsjettet gir en lite systematisk gjennomgang av faktiske tiltak for gjennomføring i de enkelte fagdepartement og sikrer i liten grad den tverrsektorielle koordineringen som målene forutsetter. Regjeringens oppnevning av Samstemthetsforum bøter ikke på disse utfordringene.

Unio gjentar sitt ønske om en helhetlig strategi for implementering av målene, samt særskilte stortingshøringer om bærekraftmålene. Strategien bør komme i en egen Stortingsmelding.

Unio forventer derfor at budsjettfremlegget eller forhandlingene om budsjettet i Stortinget medfører at det igangsettes en prosess med utarbeidelse av en helhetlig nasjonal strategi, kombinert med særskilte stortingshøringer om implementeringen av bærekraftmålene nasjonalt.

Det klimatekniske beregningsutvalget

Statsbudsjettens innretning og bedrifter og virksomheters tilpasninger har mye å si for hvor raskt vi klarer å nå klimamålene. Arbeidstakerne og profesjonene spiller gjennom medbestemmelse en viktig rolle ved utviklingen og gjennomføringen av klima- og bærekraftpolitikken. Forutsetningen for at klimaloven skal fungere som et effektivt styringsverktøy i klimapolitikken er derfor at partene i arbeidslivet involveres tett i arbeidet i det klimatekniske beregningsutvalget.

Maritim sektor

Norge er en sjøfartsnasjon med lange tradisjoner. Næringen leverer tjenester innen alle områder i den maritime klyngen og skaper arbeidsplasser langs hele kysten. Den maritime klyngen er avhengig av den erfaringsbaserte kompetansen til norske sjøfolk hvis den skal beholde sin verdensledende posisjon som utvikler av innovative løsninger innenfor maritim teknologi og miljøvennlige transportløsninger.

Unio mener at det må innføres krav om norske lønns- og arbeidsforhold i norske farvann. Lavlønnskonkurransen med utstrakt bruk av billig utenlandsk arbeidskraft, gjør det vanskelig å opprettholde målet om norske sjøfolk på norsk sokkel og i norske farvann. Det viktigste politiske grepet nå er å fjerne taket på nettolønnsordningen.

I 2014 var det 30 000 norske sjøfolk, nå kan antallet være så lavt som 19 000. Dette er en utvikling vi må stoppe. Det er viktig å kjempe for å opprettholde den maritime næringsklyngen, og sikre fremtidens arbeidsplasser i havrommet.

Skatter og avgifter

I forrige stortingsperiode brukte regjeringen Solberg 23 mrd. oljekroner for å redusere skatter og avgifter. I 2018-budsjettet ble det vedtatt skattelettelse på ytterligere 3 mrd. kroner. Om lag en tredel av skattelettelsene har vært redusert skatt på formue og arv, en tredel har vært lettelse i næringsbeskatningen og en tredel lettelse i inntektsbeskatningen for personer.

Deler av skattelettelsene har vært rettet ensidig mot de rikeste med de høyeste formuene. Finansministeren skriver 26. april 2018 at de 2 437 000 personene i landet med lavest formue (57 pst) har fått 3 100 kroner i skattelette siden 2013 da regjeringen tiltrådte, mens de 1700 personene (0,4 promille) med mer enn 100 mill. kroner i formue har fått 651 600 kroner i gjennomsnittlig skattelette under regjeringen Solberg. Det er også verdt å merke seg at regjeringens egen skatteproposisjon for 2015 sa at det ikke var grunnlag for å budsjettere med såkalte dynamiske effekter av skatteendringene, og at nasjonalbudsjettet samme år sier at lettelse i formuesskatten først og fremst påvirker sparingen, ikke investeringene.

Unio mener at svekkelsene i det framtidige skattegrunnlaget er svært uheldig med tanke på de store utfordringene vi står overfor med økt omstillingsbehov, større krav til utdanning og kvalifisering, kvalitet i velferdstilbudet og eldrebølgen.

Mindre skatt på arbeid, mer skatt på kapital og forurensing

Skattene bør vris slik at det blir billigere å sysselsette og dyrere og eie kapital, formue og eiendom. De som har mest må bidra mer til fellesskapet. Både OECD, IMF og ILO sier at det vil være vekstfremmende å vri noe av skattebyrden bort fra de med lavere inntekt og formue over på de med høy inntekt og formue. Små forskjeller fremmer økonomisk vekst og styrker tilliten i samfunnet som er avgjørende i vår arbeidslivsmodell.

Globaliseringen trekker i retning av ensidig vektlegging av effektivitetshensyn i skattingen framfor rettferdshensyn i det enkelte land. Globaliseringen gir også en usunn skattekonkurranse mellom land om lave skattesatser og lavt generelt skattenivå. En slik utvikling svekker fellesskapsløsningene og skattesystemets mulighet til omfordeling. Unio vil øke skattene på store kapitalinntekter, store formuer og store eiendommer.

Skatt på eiendom, formue og arv har en langt større plass i den samlede beskatningen i mange andre land vi vanligvis sammenlikner oss med. Fordelingshensynene i slike skatter kan ivaretas ved større bunnfradrag slik f.eks. Oslo kommune gjorde da de innførte eiendomsskatt. Unio går i mot regjeringens ønsker om å fjerne eiendomsskatten.

På verdensbasis er selskapsskatten halvert siden 80-tallet. Til tross for dette har investeringene gjennom skatteparadiser økt kraftig. Unio ber regjeringen skjerpe kampen mot skatteunndragelser i selskapssektoren, tette smutthull og svekke incentiver til å unndra seg overskuddsskatt. Land-for-land-rapporteringen må skjerpes.

Alle skattereformer etter 1992 har lagt vekt på at brede skattegrunnlag gjør det mulig å ha lavere satser. Unio mener at dette hovedprinsippet må videreføres heller enn å fjerne eller sterkt redusere skatter, særlig der disse i utgangspunktet virker godt for fordeling og effektivitet.

- Formuesskatten økes, satsen økes til 1,1 pst i kombinasjon med en betydelig økning i bunnfradraget, grunnlagene utvides bl.a. ved full verdsetting av aksjer, driftsmidler, sekundærbolig og næringseiendom.
- Redusert skatt på arbeid. Økte bunnfradrag vil ha best sysselsettings- og fordelingsvirkning.
- Midlertidige skatteincentiver til oppstarts- og gründerbedrifter.
- Kontantstøtten utfases. Forslaget vil øke yrkesdeltakelsen blant kvinner og være bra for integreringen.
- Øke fagforeningsfradraget til 5 000 kr for å støtte opp om den norske arbeidsmarkedsmodellen og koordineringen av lønnsdannelsen, samt skape større likhet med arbeidsgiverfradraget som er utformet som en andel av lønnssum i virksomheten. Fagforeningsfradraget og arbeidsgivers kontingentfradrag er begge viktige for å styrke det organiserte arbeidslivet.
- Skattesatsen for ekstraavkastning på utbytte og uttak økes til nivået for maksimal marginalsatt for lønnsinntekt inklusive arbeidsgiveravgift. Videre må skjermingsrenten i

aksjonærmodellen følge renten på gjennomsnittlig bankinnskudd slik at skattekreditten fjernes, sjablongmessig kan den økes med 0,5 prosentpoeng.

- Avskrivningssatsen på næringsbygg settes ned, særlig i sentrale strøk der nytten av samfunnets investeringer i infrastruktur mv. øker verdien av næringsinvesteringene.
- Transaksjonsskatt for aksjer. Tyskland og Frankrike har sammen med ni andre EU-land foreslått en såkalt Tobin-skatt som innebærer at omsetning av aksjer og obligasjoner skal skattlegges med 0,1 pst og derivater med 0,01 pst. Regjeringen må jobbe aktivt for at en slik skatt støttes av flere land, da en antar at den må innføres samtidig i flere land for at den skal være effektiv.

Grunnrenteskatt på olje, gass, vannkraft, fiske og havbruk

Regjeringen har nedsatt ett utvalg som ser på den samlede kraftverksbeskatningen og ett utvalg som skal foreslå ny grunnrenteskatt, alternativt produksjonsavgift, for havbruk. Begge utvalg har frist mot utgangen av 2019, og med etterfølgende lovprosesser er det lite trolig at en ny ekstrabeskatning av den meget lønnsomme havbruksnæringen er på plass før tidligst i 2021. En midlertidig ekstrabeskatning bør vurderes allerede fra neste inntektsår.

Unio har i mange år tatt til orde for at det innføres grunnrenteskatt på andre områder enn petroleumsvirksomhet og vannkraft. I 2016 er grunnrenta i oppdrettsvirksomheten beregnet til 27 mrd. kroner, mens grunnrenta i kraftsektoren «bare» er beregnet til 18 mrd. kroner. Dette viser at det er på høy tid å innføre en grunnrentebeskatning eller annen ekstrabeskatning også for havbruk og oppdrett. En annen måte se at ressursbaserte næringer bør skattlegges ekstraordinært er å måle verdiskapingen per sysselsatt. I «ordinære næringer» som industri, offentlig administrasjon, bygg- og anleggsvirksomhet og undervisning er verdiskapingen per sysselsatt mellom 0,7 og 0,9 mill. kroner. I fiske, fangst og akvakultur er den dobbelt så høy, 2,8 mill. kroner per sysselsatt og i elektrisitetsforsyning 4,7 mill. kroner og endelig i petroleumsnæringen 7,6 mill. kroner per sysselsatt i 2016, ifølge SSB.

Grunnrenta er ekstraavkastningen ut over normal avkastning til arbeidskraft og kapital som skyldes at en utnytter en begrenset naturressurs. I Norge har vi en politisk tradisjon for at ekstraavkastning fra naturressurser tilhører fellesskapet. Det har tjent oss vel både når det gjelder vannkraft, olje og gass. En utvidelse av grunnrentebeskatningen til havbruk, oppdrett, fiske osv. burde være en naturlig utvidelse av en god politikk for fellesskapet. En grunnrenteskatt er en tilleggsatt på overskudd, den er nøytral og den påvirker dermed ikke investeringsbeslutningene til selskapene.

I dag er særskatten i petroleumsnæringen 55 pst og grunnrenteskatten for vannkraft 37,5 pst. I tillegg kommer vanlig overskuddsskatt på 23 pst. Med kraftverksbeskatning på oppdrett, som har vært antydnet som en løsning, ville fellesskapet fått en skatteinntekt på 10 mrd. kroner i 2016. En av årsakene til at grunnrenteskatten for vannkraft er lavere enn for olje og gass er at det ofte er knyttet lokale konsesjonsbetingelser til kraftproduksjonen. I oppdrett ble konsesjoner tildelt gratis fram til 2002, fra 2002 til 2012 var konsesjonsvederlagene beskjedne og det er først etter 2012 at konsesjoner er auksjonert ut til markedspris. Det taler for at skattesatsen for havbruk og oppdrett i utgangspunktet bør settes høyt og at det kan være rabatter for konsesjoner tildelt de siste årene. Det er bare skatteøkningene fra vannkraftsektoren som «kan brukes i budsjettet», økt petroleumskatning går «rett i oljefondet».

- Midlertidig «ekstraskatt» for fiske og havbruk fra 2019 i påvente av en ny grunnrenteskatt

- Øke grunnrentebeskatningen av vannkraftverk og petroleumsselskaper. Stramme opp fradrag- og avskrivningsreglene, redusere eller fjerne friinntekt og økt særskattesats for vannkraftverk.

Klima- og miljøavgifter

Grønne skatter og avgifter er en god måte å utvide skattegrunnlagene på. Skatt på forurensing og ressursløsning kan skiftes i mindre skatt på arbeid. Grønne skatter og grunnrenteskatter bidrar til at samfunnets ressurser kan utnyttes på en bedre måte, forbruks- og produksjonsmønstrene vil bli endret i mer bærekraftig retning, og vi vil få bedre miljø og økt sysselsetting. Unio mener det er riktig å bruke klima- og miljøavgifter mer aktivt for å redusere utslipp. Forbruks- og produksjonsmønstrene må endres radikalt hvis vi skal klare å nå målene i Paris-avtalen om å stoppe den globale oppvarmingen med 1,5 grader.

- Økt veibruksavgift på bensin med 25 øre og diesel med 50 øre
- Halvere rabatten i CO₂-komponenten for alle lette varebiler (grønne skilter)
- Øke CO₂-avgiften på mineralske produkter med 10 pst
- Økt NO_x-komponent i engangsavgiften for bil
- Økt avgift på klimagassene HFK/PFK fra 450 til 600 kroner per tonn CO₂-ekvivalenter
- Økt grunnavgift fyringsolje med 75 øre

Utenlandsk netthandel og moms på søtsaker

Matvarer, frukt og grønt (næringsmidler) har lavere momssats, 15 prosent. Det gir liten mening at brus og søtsaker, som er i gruppen næringsmidler, skal ha lav momssats. Unio foreslår å fjerne den reduserte satsen for brus og søtsaker, det vil være godt for helsa, ikke minst for barn og unge.

Vi betaler ikke avgift eller toll på varer vi får tilsendt fra utlandet (netthandel) så lenge verdien er under 350 kroner. Det årlige skattetapet kan være 1,7 mrd. kroner ifølge Virke. Å fjerne disse subsidiene på utenlandsk netthandel, vil styrke norsk næringsliv og handelsvirksomhet. Mye av 350-kronersimporten er også søtsaker. Unio foreslår å fjerne 350-kronersgrensen.

- Fjerne redusert moms for brus og søtsaker
- Fjerne 350-kronersgrensen for utenlandsk netthandel

Styrk skatteinnkrevningen

I 2018 sørger Skatteetatens 6 500 ansatte for at det innbetales anslagsvis 1 800 mrd. kroner i skatter og avgifter. Etatens 500 skatte- og spesialrevisorer gjør en avgjørende innsats for å sikre inndrivelse av de siste milliardene; de som er vanskeligst å drive inn på grunn av lyssky skatteplanlegging hos enkeltpersoner og selskaper, eller fordi inntektene er en del av den svarte økonomien. Hvert år utgjør den svarte økonomien i Norge minst 100 mrd. kroner.

Unio vil styrke Skatteetatens arbeid med skatterevisjon for å intensivere arbeidet mot svart økonomi og redusere det såkalte «skattegapet». En nytilsatt skatterevisor øker skatteinngangen med flere ganger sin egen lønn. Unio mener at en økning på 40 mill. kroner

til Skatteetaten, øremerket 50 nye skatte- og spesialrevisorer, vil legge grunnlaget for å øke skatte- og avgiftsinntektene med flere hundre millioner kroner årlig. Dette er penger som kan brukes på å styrke velferden.

Arbeidsmarkedet

Den sesongjusterte AKU-ledigheten (SSB) har økt to måneder på rad. Ledighetsnivået ligger nå om lag 0,8 prosentpoeng eller 20 000 personer lavere enn siste ledighetstopp sommeren 2016. Den sesongjusterte registrerte ledigheten (NAV) har falt med 0,6 prosentpoeng. I følge de siste AKU-tallene er 4,0 pst helt arbeidsledige, tilsvarende 113 000 personer.

Sysselsettingen (sesongjustert) har vokst med 1,1 pst så langt i år tilsvarende om lag 30 000 personer. Dette skjer etter en periode der sysselsettingen sto nærmest stille helt siden oljeprisfallet i 2014. Det har også vært en svak økning i sysselsettingsandelen så langt i år, men det er mye å ta igjen. Bare etter oljeprisfallet i 2014 har befolkningen i yrkesaktiv alder økt med 150 000 personer. Kombinasjonen av sterk befolkningsvekst og ingen eller svak sysselsettingsvekst har i denne perioden gitt et kraftig fall i sysselsettingsandelen.

SSB legger i sine siste prognoser til grunn at AKU-ledigheten blir 3,9 pst. i år fallende til 3,7 pst i 2020 og 2021. Svak nedgang i ledigheten kommer av at flere melder seg i arbeidsmarkedet i den ventede høykonjunkturen. Unio mener at regjeringen må bruke statsbudsjettets utgiftsside for å få ledigheten lenger ned nå som de økonomiske pilene peker oppover. Ambisjonene på sysselsettingsområdet må økes. Det er for svakt å ha en ledighet like under 4 prosent i en høykonjunktur. Da blir det enda vanskeligere å få ledigheten ned i neste oppgangsperiode.

Sysselsettingsandelene peker endelig oppover

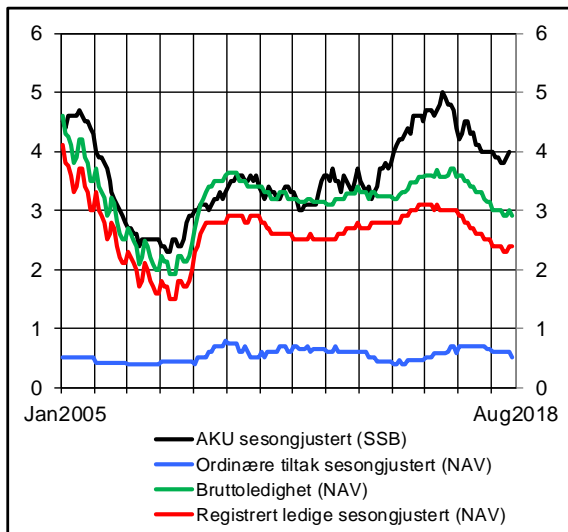
Andelen sysselsatte i alderen 15-74 år sett i forhold til befolkningen i samme alder har gått noe opp så langt i år til 67,6 pst. i 2. kvartal 2018. Sammenlikner vi med nivået før finanskrisa i 2008 ligger sysselsettingsandelen nå 3,9 prosentpoeng lavere. For å komme opp på samme sysselsettingsandel som før finanskrisa måtte 156 000 flere personer vært i arbeid i dag. Gjøres sammenlikningen med sysselsettingsandelen før oljeprisfallet måtte 31 000 flere personer vært i arbeid. Framover kan vi vente bedre utvikling i sysselsettingsandelene enn i ledighetstallene fordi sysselsettingen ventes å øke noe mer enn befolkningen i yrkesaktiv alder.

Sysselsettingstallene viser likevel at det er mye å ta igjen før vi kommer opp på tidligere nivåer, men utviklingen går i riktig retning, om enn sakte. Utstøting og uttrekning fra arbeidsstyrken har vært stor det siste tiåret. I 2. kvartal i år er 1 182 000 personer i yrkesaktiv alder utenfor arbeidsstyrken, det er 256 000 flere sammenliknet med før finanskrisa, eller 72 000 flere sammenliknet med før oljeprisfallet i 2014 (figur 8).

Styrk arbeidsmarkedstiltakene

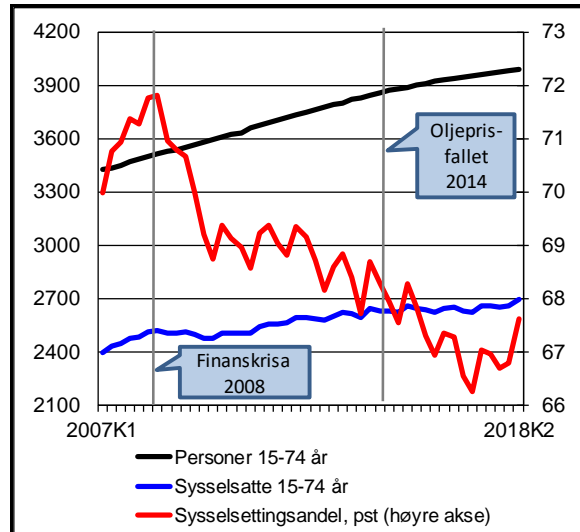
Unio har lenge ment at de ordinære arbeidsmarkedstiltakene må opp på et høyere nivå, og at NAV selv må gjennomføre flere tiltak i egenregi for å styrke «A-en i NAV». Det vil gi etaten god kunnskap og kompetanse om det lokale arbeidsmarkedet og gjennomføringen av arbeidsmarkedspolitikken.

Figur 6: Arbeidsledighet og ordinære tiltak i prosent av arbeidsstyrken

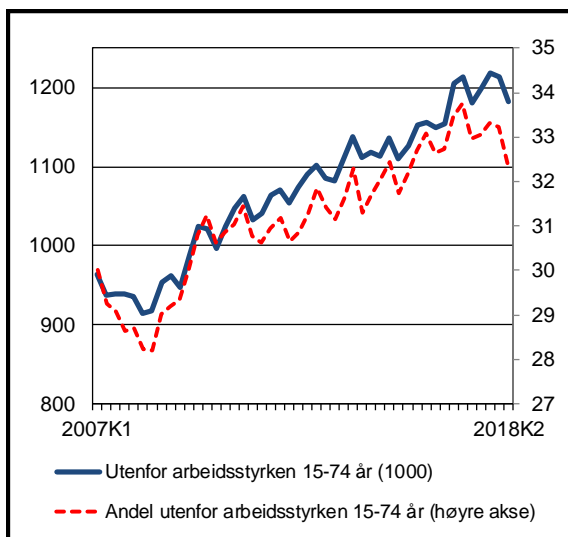
Kilde: SSB og NAV

Figur 7: Personer (1000), sysselsatte (1000) og sysselsettingsandel (prosent, høyre akse)

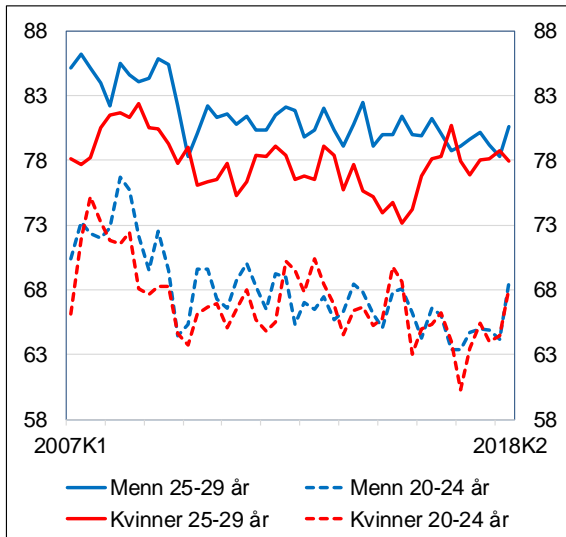
Kilde: SSB AKU

Figur 8: Personer 15-74 år utenfor arbeidsstyrken, antall og andel

Kilde: SSB AKU

Figur 9: Sysselsettingsandel ungdom, prosent av befolkning i aldersgruppa

Kilde: SSB AKU

Til tross for bedringen i arbeidsmarkedet er fortsatt ungdomsledigheten og langtidsledigheten høy i norsk sammenheng. I august var 18 650 ungdommer under 30 år helt arbeidsledige, om lag samme antall som for 6 måneder siden. Antall langtidsledige som har vært arbeidsledige i mer enn 6 måneder er om lag like mange som ungdomsledigheten.

Unge og langtidsledige står i fare for å bli støtt ut av arbeidsmarkedet hvis det ikke settes inn flere aktive tiltak, utstøringen har vært veldig høy over flere år, jamfør den kraftige økningen i antallet som står helt utenfor arbeidsstyrken. For samfunnet er kostnaden av at en person er uten jobb et helt liv om lag 10 mill. kroner i inntektssikring og 6 mill. kroner i tapte

skatteinntekter. Det er mye å vinne på å øke innsatsen overfor de som sliter med å få jobb og overfor de som har for lav kompetanse og for svak formell utdanning.

Unio er sterkt kritisk til at regjeringen fjernet ungdomsgarantiene. Grunnen til at «disse ikke virket» var et for lavt tiltaksnivå og svak oppfølging av de som faller ut av skolen.

I statsbudsjettet for 2018 foreslo regjeringen et kutt på 1750 tiltaksplasser for ordinær arbeidskraft. Stortingsflertallet kuttet ytterligere 1000 plasser slik at det endelige nivået ble 14 000 plasser. I revidert budsjett ble det kuttet ytterligere 1100 plasser i 2. halvår. Nivået i 2. halvår kan komme ned mot 10 000 plasser fordi NAV har holdt et høyere tiltaksnivå i 1. halvår. Det svekker innsatsen overfor ungdom og langtidsledige. Unio krever at antall tiltaksplasser for ordinær arbeidskraft økes til 17 000 i 2019.

Kommuneøkonomien

Unio krever at kommuneøkonomien i 2019 styrkes med 4 mrd. kroner i frie inntekter ut over det forslag regjeringen foreslo i Kommuneproposisjonen fra mai 2018. Kommunene skal finansiere opptrappingsplaner for barn og unge, for rehabiliteringsfeltet og innen rus. Det skal gjennomføres kompetanseløft 2020. Startskuddet for regjeringens mye omtalte eldrereform «leve hele livet» går i 2019. Og endelig skal lærertettheten opp og det skal innføres en bemanningsnorm og styrket pedagognorm i barnehagene. Langt fra alt er fullfinansiert.

Stabil kommunal sysselsetting, tross økte oppgaver

Sysselsettingsveksten har siden 2002 kun vært marginalt høyere i kommunal sektor enn i privat sektor til tross for meget høy befolkningsvekst, nye oppgaver og økte forventninger til god kvalitet i tjenestene. Andelen årsverk (heltidsekvivalenter) i kommunal forvaltning har de siste 15 årene økt fra 16,9 prosent til 17,9 prosent av samlet sysselsetting (lønnstakere og selvstendige) ifølge nasjonalregnskapet. Uten økning knyttet til ansvar for nye oppgaver, nye lover og nye reformer, og justert for den økende andelen eldre og andre demografiske «kostnader», ville den kommunale sysselsettingen som andel av total sysselsetting antakelig gått ned. Vi ser også klart at den kommunale sysselsettingsandelen øker mest i perioder der sysselsettingsutviklingen i privat sektor er svak som etter finanskrisa i 2008 og (noe svakere) etter oljeprisfallet i 2014.

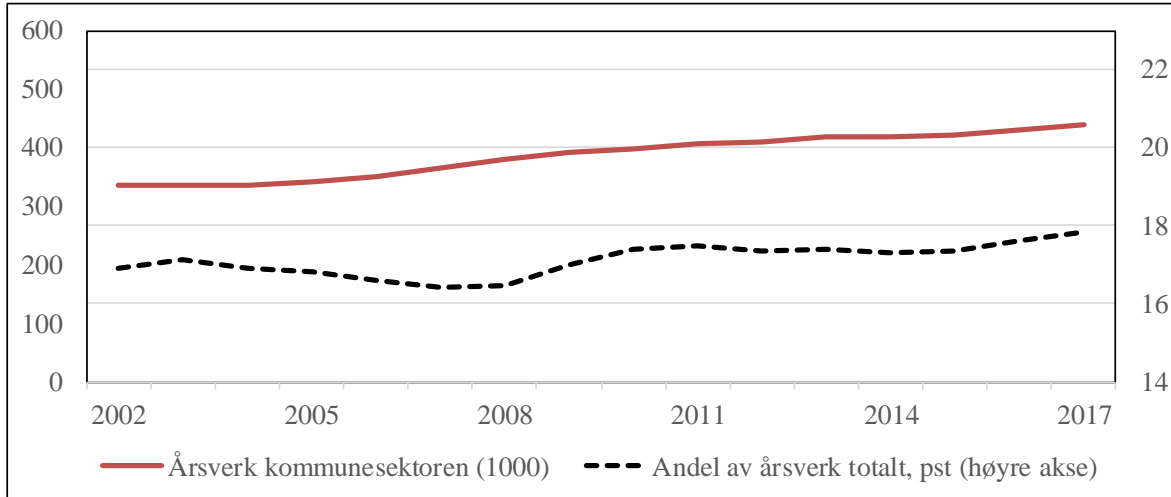
Store engangsinntekter ifb. tilpasninger til økt utbytteskatt og oppdrettskonsesjoner

Utdanning og helsetjenester er de desidert største utgiftene som finansieres av kommunesektorens «frie inntekter». Figur 11 viser utviklingen i frie inntekter siden 2009. Kommunene må først ha påfyll av frie inntekter for å kunne yte tjenester til en voksende befolkning, flere eldre og flere elever i skolen, videre øker pensjons- og renteutgiftene. Etter at det er korrigert for demografi, pensjonsutgifter og renteutgifter vises det reelle handlingsrommet for kommunene. Det er dette handlingsrommet som gjør det mulig å øke kvaliteten i utdanning, helse og omsorg.

Figur 11 viser regnskapstall og anslag på regnskap. I 2015, 2016 og 2017 fikk kommunene betydelige engangsinntekter i form av økte skatteinntekter fra etterskuddspliktige som skyldes tilpasninger til skattereformen. Mange tok ut store utbytter, som de måtte skatte av, for å slippe unna den vedtatte økningen i utbytteskatten. Disse regnskapsmessig høyere nivåene på

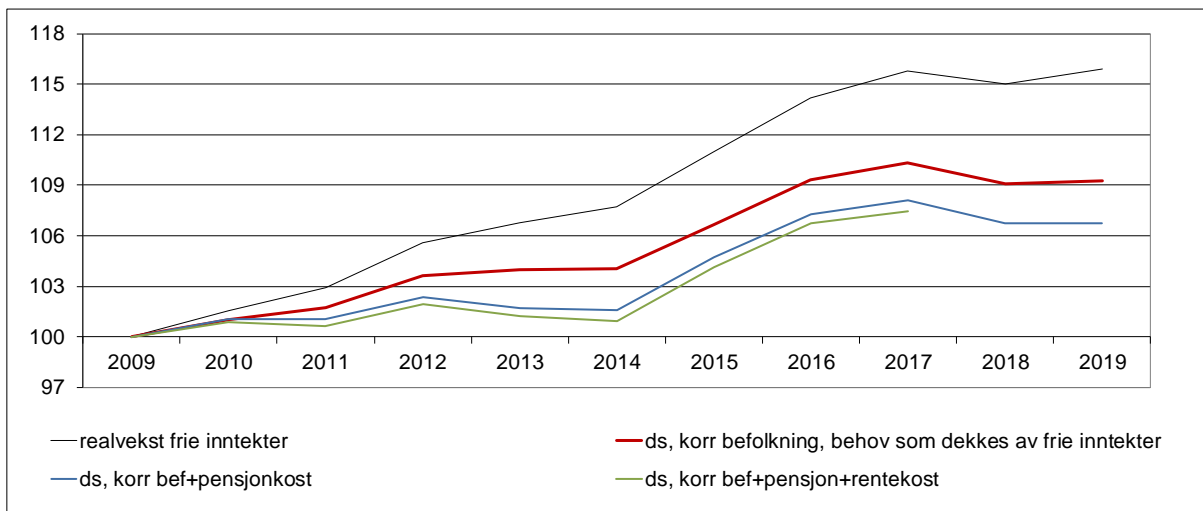
de frie inntektene gjør at handlingsrommet innenfor de frie inntektene går betydelig ned i 2018, målt i forhold til regnskap for 2017. På den annen side kan 160 kystkommuner og 10 fylkeskommuner innkassere engangsinntekter i 2018 på om lag 2,4 mrd. kroner i vederlag for oppdrettskonsesjoner i forbindelse med det nye Havbruksfondet.

Figur 10: Sysselsatte årsverk i kommunesektoren 2002-2017

Kilde: SSB, årlig nasjonalregnskap

Figur 11: Frie inntekter kommunesektoren korrigeret for oppgaveendringer, 2009=100, faste 2018-priser, ny metode*

Kilde: Revidert nasjonalbudsjett 2018, kommuneproposisjoner og rapporter fra TBU for kommuneøkonomi

*Metoden omfatter kun utgiftsbehov som dekkes av frie inntekter, dvs. at det bare tas med den behovsøkningen som gjelder tjenester finansiert av frie inntekter, utgiftsøkninger som dekkes ved øremerkede tilskudd eller gebyrer tas ikke med.

Handlingsrommet for kommunesektoren i 2019

I kommuneproposisjonen foreslo regjeringen at de frie inntektene i 2019 skal øke med mellom 2,6 og 3,2 mrd. kroner. I tabell 4 er demografikostnadene lagt inn med TBUs siste tall for 2019. Kommuneproposisjonen nedjusterte demografikostnadene for 2018 pga. lavere befolkningsvekst, og antydte at demografikostnadene for 2019 også vil bli nedjustert. Dette vil regjeringen komme tilbake til i statsbudsjettet. Det eneste vi har å forholde oss til før statsbudsjettet legges fram når vi skal vurdere handlingsrommet i 2019 er derfor TBUs siste anslag, selv om dette antakelig er for høyt. Med dette anslaget reduseres kommunesektorens handlingsrom med opp mot 1,5 mrd. kroner etter at vi har justert for demografikostnader, pensjonsutgifter, regjeringens egne forventninger til prioriteringer innenfor de frie inntektene mv.

Tabell 4: Kommunesektorens økonomiske handlingsrom 2019

Økning i frie inntekter*	2,6 til 3,2 mrd.
Demografikostnader som må dekkes innenfor de frie inntektene**	2,3 mrd.
Underfinansiert bemanningsnorm for barnehagene	0,5 mrd.
Økte pensjonskostnader ut over deflator	0,7 mrd.
Opptrapping rusomsorg ®	0,2 mrd.
Forebyggende tiltak for habilitering og rehabilitering ®	0,1 mrd.
Toppfinansieringsordningen for ressurskrevende tjenester økes mindre enn lønnsveksten	0,3 mrd.
«Netto» økonomisk handlingsrom fri inntekter	-1,5 til -0,9 mrd.

*Sammenliknet med inntekter i 2018 anslått i RNB

**TBUs siste anslag, regjeringen har nedjustert anslaget for 2018 og varsler lavere anslag for 2019

® Regjeringens forventninger til kommunene om hva de skal prioritere innenfor de frie inntektene

Unio mener at de frie inntekter i 2019 må styrkes med 4 mrd. kroner i forhold til regjeringens opplegg i kommuneproposisjonen, hvis kommunene skal klare å ansette flere lærere og barnehagelærere, bedre satsingen på helse og omsorg, rehabilitering og smart forebygging eller styrke bibliotektiltjenesten. Skulle demografikostnadene bli lavere enn TBUs siste anslag, kan økningen reduseres tilsvarende.

Oversikten i tabell 4 viser bl.a. at bemanningsnormen for barnehagene ikke er finansiert. KS har hevdet at underfinansieringen er på 450 mill. kroner i 2019 økende til 900 mill. kroner i 2021. Videre vises at økningen i innslagspunktet i toppfinansieringsordningen for ressurskrevende tjenester alene vil gi økte kostnader på 300 mill. kroner fordi økningen ikke holder følge med lønnsveksten. Regjeringen viste ikke denne ekstraordinære utgiftsøkningen i sin oppstilling over handlingsrommet i Kommuneproposisjonen for 2019. Videre viser ikke tabell 4 det ekstraordinære vedlikeholdsbehovet for de riksveien som i sin tid ble overført til fylkeskommunene.

Helse- og omsorgstjenester

Unio mener at de økonomiske rammene for sykehusene og veksten i de frie inntektene til kommunene må økes vesentlig utover ren demografi, for å møte pasientenes behov og behovet for å utvikle helse- og omsorgstjenestene.

Rapporten fra Menon Economics som ble lagt frem våren 2018, viser at Norge står overfor store utfordringer knyttet til den demografiske utviklingen i årene fremover. Med en eldre og voksende befolkning der stadig flere behandlingstilfeller flyttes ut av sykehusene, legges det et stadig sterkere press på kommunene. I rapporten vises det til Riksrevisjonens evaluering av Samhandlingsreformen. Den sier at reformen i liten grad har medført økt kapasitet i helse- og omsorgssektoren i kommunene. Samt at kompetansen på helse- og omsorgsområdet kun i begrenset grad er styrket i møte med flere og mer krevende pasienter. I tillegg oppgir nær halvparten av landets kommuner at de ikke har nok sykepleiere. Rapporten foreslår mer satsning på kompetanse, teknologi og mer helsefremmende tjenester for å sikre fremtidig bærekraft.

Unio krever konkrete tiltak for å motvirke mangelen på helsepersonell. Den demografiske utvikling krever økt utdanningskapasitet for ergoterapeuter, helsesøstre, jordmødre, fysioterapeuter, spesialsykepleiere i sykehus og stråleterapeuter. Et viktig tiltak for å motvirke mangel på kompetent arbeidskraft er å tilby heltidsstillinger, samt sikre arbeidsvilkår som gjør at arbeidstakerne forblir i yrket frem til pensjonsalder.

Spesialisthelsetjenesten

Unio mener at de økonomiske rammene som er lagt for spesialisthelsetjenesten i 2019, ikke legger til rette for investeringer i kompetanse, nødvendig IKT-grunnmur, utstyr og bygg i en utstrekning som er nødvendig for å oppnå en effektiv og forsvarlig drift, reduserte ventetider og økt kvalitet i pasientbehandlingen. Unio forventer en vesentlig satsing på sykehus i årene fremover.

Unio krever en investeringsplan for IKT og kompetanse i spesialisthelsetjenesten, herunder ønsker vi at det i rammeoverføringene til RHFene gjøres et skille mellom drift og investering i kompetanse. Dette vil være et viktig grep for å få helseforetakene til å bli bedre på å planlegge kompetanseutvikling for fremtiden.

Kommunehelsetjenesten

I kommuneproposisjonen for 2019 er det foreslått en beskjedent vekst. Regjeringen forventer at kommunene innenfor de foreslåtte rammene skal finansiere 3 opptrappingsplaner (for barn og unge, for habilitering og rehabilitering og innen rus). Det skal gjennomføres kompetanseløft 2020 og ikke minst gå startskuddet for regjeringens mye omtalte eldrereform «leve hele livet» i 2019.

Regjeringen har i perioden 2014-2018 bevilget 1,2 mrd. kroner påtenkt helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Langt fra alle midlene har gått til disse tjenestene derimot. Bare 250 mill. kroner er øremerket, resten er bevilget som frie midler til kommunene. Resultatet er at relativt lite av midlene samlet sett har gått til å styrke helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Det viser seg at regjeringens satsing kun har resultert i 900 nye stillinger. Hadde alle pengene gått til

formålet kunne antall nye stiller vært det dobbelte. Unio etterlyser derfor en evaluering av satsingen, samt en plan for hvordan den anbefalte tverrfaglige bemanningsnormen for helsestasjons- og skolehelsetjenesten som er under utarbeidelse, skal nås. Dette er et godt eksempel på at politiske vedtatte prioriteringer ikke får reell effekt lokalt.

Unio krever at midler Stortinget har bevilget til helsestasjon- og skolehelsetjenesten, samt formålet for denne (om lag 1,2 mrd kr), skal være utgangspunkt for et nytt finansieringssystem fra staten på bakgrunn av normeringsarbeidet. Det bør i denne forbindelsen også sikres midler til å utvikle et nasjonalt og profesjonsnøytralt kompetanseutviklingscenter med utgangspunkt i tjenestene og deres samfunnsoppdrag og ikke profesjon.

Unio mener det er mange gode signaler i meldingen «Leve hele livet». Meldingen viser flere gode tiltak på noen sentrale områder, men mangler en forpliktende gjennomføringsplan, nødvendige ressurser og virkemidler. Viktige problemstillinger for dagens og fremtidens brukere i hjemmesykepleien og institusjonene for heldøgns helse- og omsorgstjenester kommenteres i liten grad. Meldingen kan derfor vanskelig bli en reform som reelt sett vil redusere forskjeller mellom kommunene og øke kvaliteten i tjenestene.

Unio krever en styrt satsing på å utvikle de kommunale helse- og omsorgstjenestene til befolkningen, både til de aller sykeste kronikerne og til en mer effektivt integrert og tverrfaglig primærhelsetjeneste, der helsefremmende og forebyggende tiltak skal prioriteres klarere enn det som gjøres i dag. Unio mener at den varslede meldingen om prioritering må bli en samlet omtale av hvordan hele den kommunale helse- og omsorgstjenesten skal organiseres for å sikre at befolkningen får de tilbudene de har behov for. Unio krever en øremerket opptrappingsplan for rehabilitering på 500 mill. kroner for å sikre at midlene går til formålet

Det er behov for å videreutvikle tiltak som bidrar til at kommunen kan tilpasse seg kompetanselovkravet. I dag bevilges det 155 mill. kroner i tilskudd for psykologer i kommunene og 20 mill. kroner i tilskudd til jordmødre, men det bevilges ikke noe i tilskudd til ergoterapeuter. Rundt 80 kommuner har ikke ergoterapeut i dag, og like mange kommuner har kun ergoterapeut i deltidsstilling. Halvparten av norske kommuner har ikke ansatt jordmødre, som har vært et lovkrav siden 2017. Unio foreslår et felles tilskudd på 500 mill. kroner der kommunene får midler til å bygge opp kompetansen i tråd med kompetansekravet i loven.

Det er stort behov for å investere mer i kompetanse både i sykehus og i kommuner. I sykehus må det legges til rette for opplæring i hvordan man bruker takstsystemet, slik at det som rapporteres faktisk speiler den reelle aktiviteten i sykehus. Finansieringssystemet må også åpne opp for alle grupper, som utfører selvstendige konsultasjoner.

Barnehagene

Unio har over tid ment at det viktigste virkemiddelet for å styrke kvaliteten i barnehagen er å lovfeste normer for bemanning, både den samlede bemanningen og andel ansatte med barnehagelærerkompetanse. I dag er det store forskjeller i pedagogtettheten mellom ulike kommuner og mellom barnehager i samme kommune. Tabell 5 under, viser variasjonen i pedagogtettheten i de 10 største kommunene:

Tabell 5: Pedagogtetthet i barnehagene i de største byene

	2014	2015	2016	2017
Hele landet	15,9	14,8	14,9	14,6
Fredrikstad	15,5	14,8	14,2	13,6
Bærum	20,0	18,3	17,5	18,0
Oslo	19,1	17,8	17,6	17,2
Drammen	16,7	14,8	15,4	15,8
Kristiansand	14,5	13,5	14,1	13,4
Sandnes	17,9	16,3	16,5	16,5
Stavanger	17,0	16,3	16,3	16,7
Bergen	15,0	14,2	14,3	14,0
Trondheim	14,3	13,0	13,3	13,4
Tromsø	15,8	15,5	15,6	14,5

De ansatte er barnehagens viktigste ressurs, og god kvalitet i barnehagen er avhengig av deres kompetanse. Det er derfor positivt at det nå innføres en bemanningsnorm og styrket pedagognorm i barnehagene. Det er samtidig av stor betydning at disse normene implementeres på en god måte i kommunene og at de fullfinansieres.

Unio har pekt på flere svakheter ved lovendringene, hvor finansieringen er en av disse. Som en del av forhandlingene på Stortinget om RNB 2018, ble det enighet om å øke bevilgningen som skal finansiere bemanningsnormen. Unio mener at denne må videreføres i 2019, for å sikre gjennomføringen. Det må avsettes 100 mill. kroner i øremerkede midler til dette i 2019-budsjettet.

Videre vil vi vise til at det er fastsatt et skjerpet krav til andelen tilsatte med barnehagelærerkompetanse i barnehagen fra 1. august 2018. I statsbudsjettet for 2018 ble det bevilget totalt 424 mill. kroner til flere barnehagelærere, gjeldende fra 1. januar 2018. Tilskuddet til flere barnehagelærere ble i RNB 2017 overført til rammetilskuddet til kommunene for å sikre en enhetlig finansiering og dekke den kommende skjerpningen av pedagognormen. For å sikre en best mulig implementering av lovendringen, mener Unio at det er behov for å videreføre tilskuddet ut barnehageåret 2018/19 med 175 mill. kr. Midlene må øremerkes barnehagelærere.

Grunnskole og videregående utdanning

Unio vil understreke retten elevene gjennom opplæringsloven har til likeverdig og tilpasset opplæring og tidlig innsats. Disse sentrale rettighetene kan kun oppnås med en solid lærertetthet som muliggjør bedre og tettere oppfølging av den enkelte elev, både faglig og sosialt.

Minstenorm for lærertetthet og styrket innsats for rekruttering av lærere

Fra og med 1. august 2018 har skolene plikt til å oppfylle kravene i forskrift om minstenorm for lærertetthet. Minstenormen skjerpes fra og med høsten 2019, som krever en bevilgning på minst 400 mill. kr for å dekke merbehovet i 2019.

Unio vil understreke at det i beregningene av kostnadene fortsatt må forutsettes at det ikke skal flyttes lærerårsverk mellom skoler og at beregningene må gjøres på skolenivå. Videre vil vi understreke at de øremerkede midlene til økt lærertetthet inngår i kompensasjonen til kommunesektoren og at fordelingen av dette tilskuddet mellom kommunene i 2019 vil påvirke kommunenes merbehov for å oppfylle normen.

Rekrutteringsutfordringene til læreryrket var godt kjent også før innføringen av minstenormen for lærertetthet. Unio viser til budsjettavtalen mellom regjeringspartiene og KrF om innføringen av en minstenorm for lærertetthet. I avtalen er det understreket at normen skal ses i sammenheng med tiltak for å rekruttere et tilstrekkelig antall kvalifiserte lærere. Videre sier avtalen at det skal utredes hvordan innfasing av en norm kan gjennomføres uten fare for forsterket lærermangel i deler av landet. Vi mener at det haster med å iverksette slike rekrutteringstiltak og vil særlig peke på det vi mener er de viktigste nasjonale tiltakene for å rekruttere flere lærere til yrket og beholde dem er:

- å endre opptakskravene til grunnskolelærerutdanningene og lektorutdanningen til 35 skolepoeng og minst karakteren tre i matematikk og norsk
- å styrke lærerutdanningene, spesielt grunnskolelærerutdanningene og yrkesfaglærerutdanningen, bl.a. gjennom rekruttering av flere lærerutdannere med erfaring fra praksisfeltet
- å lovfeste og finansiere en nasjonal veiledningsordning for nyutdannede lærere
- å legge til rette for at lærerutdanninger tilbys i hele landet, for eksempel samlingsbaserte og nettstøttede studieprogram
- å gi de som rekrutteres fra praksisfeltet inn i lærerutdanningen kompetanseheving som gir grunnlag for opprykk til førstestillingskompetanse
- å reversere bestemmelsen om at kompetansekravene i grunnskolen gis tilbakevirkende kraft
- å utvide ordningen for stipender og bedre informasjon om ordningen til rektorer og kommuner
- å utvide ordningen med avskrivning av studielån

I avtalen om statsbudsjettet for 2018, ble det avsatt 10 mill. kr til særskilte rekrutteringstiltak knyttet til minstenormen for lærertetthet. Unio mener at disse midlene må videreføres og økes med 20 mill. kr for å styrke rekrutteringen til læreryrket.

Kompetanseløft for yrkesfaglærere og bedring av elevenes stipendordninger

Fylkeskommunene bruker i gjennomsnitt om lag 160 000 kroner per elev på å drifte videregående opplæring. Det er i underkant av 200 000 elever i videregående skole. Om lag 60 pst. av disse går på studieforbereende og om lag 40 pst. på yrkesfag. Unio vil særlig peke på utfordringen med elever som ikke får lære plass. Unio ser positivt på regjeringens yrkesfagløft og at bevilgningen til videreutdanning av yrkesfaglærere de siste årene har økt. Dette har Unio over tid pekt på behovet for.

Unio mener at det er behov for å øke bevilgningen til utstyrsstipend til elever med ungdomsrett i videregående opplæring med 40 mill. kroner for å sikre samsvar mellom stipendsatsen og utgiftene elevene har til nødvendig individuelt utstyr.

Mange yrkesfaglærere starter sin karriere uten godkjent lærerutdanning og må ta lærerutdanning ved siden av jobb. Videre er det en betydelig utfordring at for mange yrkesfaglærere jobber i videregående skole i dag uten godkjent lærerutdanning. Stipendene for studenter som ta PPU og PPU-Y og for studenter som vil gå på en treårig yrkesfaglærerutdanning (YFL), må styrkes. I statsbudsjettet for 2018 ble denne posten redusert med 25 mill. kroner. Unio mener at en heving av satsene og en mer aktiv profilering av denne stipendordningen bør legge til rette for at flere yrkesfaglærere gjennomfører godkjent lærerutdanning og mener at det må bevilges 25 mill. kroner for å styrke stipendene.

Høyere utdanning og forskning

Uavhengig, kreativ og nytenkende forskning er en forutsetning for økt omstillingsevne, innovasjon og konkurransekraft. Norge ligger fortsatt betydelig lavere enn de andre nordiske landene når det gjelder investeringer i forsknings- og utviklingsarbeid (FoU). Statsbudsjettet for 2018 innebar dessuten en realnedgang på 1,7 pst i bevilgningene til forskning. Det betyr at de totale bevilgningene for 2019 må bli markant høyere bare for å opprettholde aktivitetsvolumet. Unio forventer at det offentlige, i tråd med regjeringens partienes valgkamplofter, tar en større andel av de nasjonale utgiftene til forskning. Dersom målet om 3 pst innen 2030 skal være realistisk, må måltallet for den offentlige FoU-andelen økes fra 1 pst til 1,4 pst. I tillegg må virkemidler for økt forskningsinnsats i næringslivet videreutvikles og styrkes. Opptrappingen, med budsjettvirkning fra 2019, må sees i sammenheng med ny langtidspan for forskning og høyere utdanning og følges opp i de årlige budsjettprosessene. Unio forventer at langtidspanen inneholder ambisjoner om en bredere og mer kraftfull forskningsinnsats.

De seneste statsbudsjettene er preget av noen store vekstposter som ikke har direkte effekt på volumet på ordinær FoU-virksomhet. Den økningen som er kommet til ordinær FoU-virksomhet, er kommet på konkurransearenaer og i politisk styrte områder – og den er for en stor del blitt spist opp av det flate effektiviseringskuttet. Mens ekstraordinære satsinger – ofte av midlertidig karakter – framheves, er institusjonenes ordinære drift svekket.

Reverser effektiviseringskuttet

I fire år har institusjonene i UH-sektoren hatt krav om å gjennomføre flate effektiviseringskutt på hhv. 0,6, 0,7, 0,8 og 0,7 prosent. Til sammen fikk UH-sektoren et flatt kutt i grunnbevilgningene på om lag 900 millioner kroner i forrige regjeringens periode. Dette rammer kjerneaktiviteten. Forskeren er forskningens viktigste ressurs, men statlig forskningssektor er fortsatt belemet med en stabilt høy andel midlertidige ansatte – blant annet grunnet en lite forutsigbar budsjettssituasjon. Stor studenttilstrømming, økende aldersavgang og ambisjon om økt forskningsinnsats krever en bevisst rekrutteringspolitikk som sikrer konkurransedyktige lønns- og arbeidsvilkår i universitets- og høyskolesektoren. Vitenskapelig ansatte må gis rett til fast tilsetning og stillingsvern på linje med andre arbeidstakere. Unio mener det er på høy tid å stoppe effektiviseringskuttene og løfte basisbevilgningene til UH-sektoren for å skape gode og trygge arbeidsmiljøer og langsiktighet i forskning og utdanning. Unio foreslår at effektiviseringskuttet for statlig UH-sektor for 2018 reverseres og at kuttene stoppes for framtidige budsjetter.

Tabell 6: Effektiviseringskutt i UH-sektoren, 2015-2018

	2015	2016	2017	2018
Prosent	0,6 pst	0,7 pst	0,8 pst	0,7 pst
Reduksjon	180,6 mill. kr.	221,9 mill.kr.	261,0 mill. kr.	241,2 mill. kr.
Akkumulert reduksjon	180,6 mill. kr	402,5 mill. kr.	663,4 mill. kr.	904,6 mill. kr.

Fullfinansiering av studieplasser

At institusjonene får midler etter antall avlagte studiepoeng, har ført til et overopptak av studenter. I år fikk rekordmange studenter studieplass; bare de færreste av disse er fullfinansierte. Dette svekker de ansattes mulighet til å utføre god undervisning og forskning. Det er nødvendig å gjennomrette balansen mellom antall fullfinansierte studieplasser i grunnbevilgningene og det faktiske studentantallet på institusjonene. Unio foreslår at det bevilges 200 mill. kroner til universiteter og høyskoler som et skritt på veien for å bringe bevilgningene mer i samsvar med det reelle studentantallet ved institusjonene og for å sikre de ansatte mer tid til forskning, undervisning og oppfølging av studentene.

Lovfesting og finansiering av praksisstudiene

For profesjonsutdanningene der praksisstudier utgjør en viktig del av utdanningen, har Unio gjennom år etterlyst et system for forutsigbar og hensiktsmessig finansiering av praksisstudiene. Dette er spesielt utfordrende innenfor helse- og sosialfagene. Det er i dag et misforhold mellom andelen praksisstudier i spesialisthelsetjenesten versus primærhelsetjenesten, noe som både beror på manglende lovfesting og finansiering. Unio mener at en formålstjenlig finansieringsmodell må sikre at ressursene blir brukt der de er tiltenkt, og at de ikke taper i kampen mot andre gode formål i stramme kommune- eller helseforetaksbudsjetter.

Bedre finansiering av barnehagelærerutdanningen

Unio mener det er behov for å styrke finansieringen av barnehagelærerutdanningen. Den nye barnehagelærerutdanningen er ikke mindre ressurskrevende enn grunnskolelærerutdanningen, og det er ingen grunn til at de to utdanningene skal forskjellsbehandles. Per i dag ligger grunnskolelærerutdanningen i kategori D og barnehagelærerutdanningen i kategori E. Da grunnskolelærerutdanningen ble løftet fra kategori E til D ble dette innført gradvis, kull for kull. Dersom man anvender samme metode for barnehagelærerutdanningen, vil de årlige ekstra omkostningene for studieplasser øke med omlag 42 millioner pr. år i tre år.

Oppfølging av SAKS-prosessene

Fusjonsprosesser er krevende og de foreløpige indikasjonene tyder på at det er utfordringer knyttet til kvaliteten på forskning og utdanning ved de fusjonerte institusjonene. Unio er tilfreds med at regjeringen nå har avsatt midler til en forskningsbasert evaluering av strukturreformen, men mener at SAKS-midlene må videreføres og økes for å oppnå målsettingen om at fusjonene skal gi økt kvalitet i utdanning og forskning. SAKS-midlene bør på lengre sikt vris mot andre kvalitetshevende tiltak. Et slikt tiltak vil være å avsette midler til et kompetanseutviklingsprogram for ansatte i universitets- og høyskolesektoren. Det vil kunne

møte behovet for å øke andelen ansatte med førstestillingskompetanse, og for etter- og videreutdanning innen UH-pedagogikk og læringsfremmende bruk av digitale verktøy.

Omlegging til femårige grunnskolelærerutdanninger på mastergradsnivå i 2017 medfører høyere krav for fagmiljø og studenter. Behovet for kompetanseløft i lærerutdanningene er stort. NOKUT krever at minimum halvparten av fagpersonalet som er tilknyttet masterdelen av grunnskolelærerutdanningene må ha førstekompetanse, dvs. være førstelektor, førsteamanuensis, dosent eller professor, og her vet vi at mange fagmiljøer vil få utfordringer.

Åpen tilgang: Momsfritak på APC for vitenskapelige artikler

Regjeringens målsetting er at alle norske vitenskapelige artikler finansiert av offentlige midler skal være åpent tilgjengelig innen 2024. Unio er fornøyd med at regjeringen har fått gjennomslag for momsfritak på digitale tidsskrifter, slik at fagtidsskrifter som i dag har momsfritak på papir – også får det digitalt. Dette er svært positivt. Det er viktig å utvide dette til å også omfatte momsfritak ved frikjøp av enkeltartikler (APC – *article processing charge*). Det kan koste anslagsvis inntil 30 000 kroner for frikjøp av enkeltartikler. Det settes allerede av store beløp til dette ved universiteter og høyskoler, og Forskningsrådet støtter slike frikjøp gjennom ordningen STIM-OA. Moms på APC utgjør en vesentlig merkostnad som vil forsinke overgangen til åpen tilgang, ikke minst når det forventes at betaling for å lese gradvis vil erstatte betaling for å skrive/publisere. Unio foreslår i tråd med dette at regjeringen også fjerner moms på APC for vitenskapelige artikler.

Bygg og infrastruktur

Kvalitet i utdanningen henger sammen med tilgang til egnede undervisningslokaler, arbeidsplasser, bibliotekressurser, gode digitale løsninger og annen infrastruktur som gjør det mulig å introdusere studentene for forskning og arbeidsformer som fremmer læring. Regjeringen må følge opp de påviste etterslepen i sektoren. Ambisjonene i kvalitetsmeldingen forutsetter oppgradering av undervisningsbygg og infrastruktur for mer studentaktive og innovative undervisningsmetoder, samt mulighet for høy kvalitet i forskningen. Regjeringen må samtidig lytte til de ansatte og endre arealnormen slik at man ikke kaster bort store summer på ombygging eller nybygg som senere viser seg uegnet for de ansatte og studenters arbeids- og læringsmiljø. Unio foreslår å øke tempoet på rehabiliterings- og vedlikeholdssiden med 300 mill. kroner i 2019. Tilknyttet revidert langtidsplan for forskning og høyere utdanning må det etableres en forpliktende investeringsplan for større bygge- og vedlikeholdsprosjekter i universitets- og høyskolesektoren, inkludert Politi høyskolen.

Forskningsinstituttene

NFRs evalueringer av instituttsektoren peker på store positive effekter av forskningsinstituttenes virksomhet, samtidig som de viser, sammen med OECDs gjennomgang av det norske forsknings- og innovasjonssystemet (2017), at potensialet for bruken av instituttenes kunnskap ikke er realisert. Instituttsektoren er vesentlig for norsk innovasjonsevne og skal tilby næringsliv og offentlig sektor relevant kompetanse og forskningstjenester av høy kvalitet. Det er derfor viktig å styrke den norske instituttsektorens konkurransekraft i et marked som er åpnet opp for internasjonal konkurranse. Da må basisbevilgningen økes til den er på linje med det forskningsinstitutter i andre europeiske land mottar i statlig støtte. De siste årenes statsbudsjett har svekket basisbevilgningen til forskningsinstituttene, ikke minst som følge av regjeringens effektiviseringsreform. Revidert

langtidsplan for forskning og høyere utdanning må inneholde en forpliktende og gradvis opptrapping av basisbevilgningen fra et snitt på 10 prosent til 25 prosent innen 2025. Som et første steg foreslår Unio at det avsettes 100 mill. kroner for 2019.

ABM-sektoren

ABM-sektoren har et samfunnsoppdrag som omfatter forskning, og det er et uttalt mål at det skal forskes mer i sektoren (jf. Museumsmeldingen og Arkivmeldingen). Det er nødvendig å tydeliggjøre ansvaret for og betydningen av forskning i sektoren. Revisjonen av langtidsplanen for forskning og høyere utdanning er en gylden anledning til å legge til rette for økt forskningsinnsats i og synliggjøring av forskning i og forskningsbehovene i ABM-sektoren.

De seneste budsjettene har medført en realnedgang i bevilgningene til museene under Kulturdepartementet. Da er det utfordrende å ivareta bredden av oppgaver og samtidig sørge for faglig oppdatering og styrking av forskningsvirksomheten. En oppsplitting av fagmiljøer ved å overføre oppgaver og ressurser fra et statlig nivå til fylkeskommunene, kan bidra til å svekke kompetansemiljøer og forskningsvirksomhet, som det har tatt lang tid å bygge opp. Arkiv er samfunnets kollektive hukommelse og en forutsetning for demokrati og rettssikkerhet. Arkivmeldingen trakk opp en rekke utfordringer som arkivmiljøet i Norge står overfor, blant annet knyttet til digitalisering. Riksrevisjonens rapport 3:10 (2016 -2017) peker på manglende digitaliseringskompetanse på flere nivåer. Det er stort behov for forsknings- og kunnskapsutvikling, og sektoren etterspør selv en opptrappingsplan. Unio foreslår at settes av 50. millioner kr. på kap. 328 til opprettelse av program i regi av Forskningsrådet der museer, arkiv og biblioteker kan søke om støtte til forskningsprosjektet.

Kompetansepolitikk

Regjeringen har selv varslet at et av deres viktigste prosjekter de neste fire årene er en kompetansereform i arbeidslivet. Målet er at alle skal være kvalifisert for et arbeidsliv i endring som følge av digitalisering og ny teknologi. Denne satsingen er også i tråd med den nasjonale kompetansepolitiske strategien som regjeringen og partene i arbeidslivet har utviklet i fellesskap. Unio forventer at kompetansereformen følges opp med nødvendig finansiering i statsbudsjettet.

Studentvelferd

Unio ser det som positivt at regjeringen følger opp opptrappingsplanen til 11 måneders studiestøtte i 2020. En god studiefinansiering er en viktig forutsetning for å sikre bedre sosial mobilitet, god studieprogresjon og minst mulig frafall i høyere utdanning. Norge er tjent med at studenter fullfører på normert tid og kommer ut i jobb for å bidra med sin kompetanse i samfunnet. Unio har derfor lenge ment at studiestøtten bør økes til minimum 1,5 G. Unio mener det bør lages en opptrappingsplan over de neste 4 år.

Behovet for studentboliger er stort, og Unio mener det må bevilges penger til bygging av minimum 3000 nye studentboliger i 2019.

Bibliotekstjenesten

Etablering av 5-årig program for etter- og videreutdanning av bibliotekarer

For å nå de overordnede målsettinger med bibliotekstjenesten, er det viktig at flest mulig bibliotekansatte får tilbud om kompetanseutvikling. Dette er tidligere understreket i både St.meld. nr. 23 (2008-2009) og Nasjonal bibliotekstrategi 2015-2018. Unio foreslår at det etableres en 5-årig strategi for etter- og videreutdanning av bibliotekarer i offentlig sektor, og at Nasjonalbiblioteket bevilges 3 mill. kroner i 2019 for å etablere strategien i samarbeid med sentrale aktører på bibliotekfeltet. Deretter bevilges årlig 5 mill. kroner til etter- og videreutdanning. Prioriterte områder er: lederutdanning, aktiv formidling, digitale tjenester og veiledning.

Innkjøpsordning for skolebibliotekene

Unio foreslår en utvidelse av innkjøpsordningen for litteratur slik at den omfatter alle barn og unge i skolen. Statistikk viser at hver elev i grunnskolen i gjennomsnitt har tilgang til 1 ny bok per år, i videregående 0,8 bøker. Tilgangen til ny norsk litteratur i skolebibliotekene er i dag alt for dårlig. I tillegg er store deler av eksisterende samlinger utdatert. Det foreslås en bevilgning på 24 mill. kroner.

Helsebiblioteket.no

Helsebiblioteket.no gir gratis tilgang til kunnskapsressurser for helsepersonell. For å sikre et likeverdig tilbud over hele landet, er befolkningen helt avhengig av at helsepersonell har lik tilgang til den nyeste medisinske forskningen. Årlige prisøkninger på 3-4 pst og betydelige valutasingninger har de siste årene medført betydelige kutt som må reverseres. Unio foreslår en bevilgning på 10 mill. kroner.

Politi

Politihøgskolestudentene som uteksamineres må sikres jobb. Etterforskningskapasiteten og politiets kapasitet til lokal beredskap må styrkes.

Bemannings situasjonen i politiet er bekymringsfull. Politidistriktene har ikke økonomi til å bemanne i tråd med nærpoltireformens intensjoner og politistudenter uteksamineres til arbeidsledighet. Færre nyutdannede har fått jobb sammenlignet med foregående år. For å nå målet om 2 politi per 1000 innbyggere i 2020 har Politidirektoratet anslått et budsjettbehov i 2019 på 800 mill. kroner.

Den negative utviklingen i etterforskerfaget er forsterket, og det må settes inn tiltak for å bedre rekrutteringen, øke kompetansen og styrke rammebetingelsene. Tall fra politidistriktene tyder på at saksbehandlingsrestansene øker som en konsekvens av mangelfull etterforskningskapasitet. Det svekker rettssikkerheten og folks trygghet. Etterforskningsfaget må styrkes ved å rekruttere, beholde og etterutdanne nok etterforskere. Flere undersøkelser viser lav prioritering av etterforskningsområdet, høyt arbeidspress, manglende mulighet for karriereutvikling, utilfredsstillende lønnsnivå, lavt fokus på kontinuerlig kompetanseutvikling, manglende rutiner og kultur for læring og evaluering, fravær av nasjonale standarder, svak evne til å håndtere elektroniske spor og manglende IKT-støtte for etterforskning. Unio mener

at etterforskningsløftet, en kvalitetsreform i nærpolitireformen, må følges og at det for 2019 bevilges 200 mill. kroner. som også skal bidra til å kompensere etterforskere som primært arbeider på dagtid.

Den norske kirke

Den norske kirke ble i 2017 virksomhetsoverdratt ut av staten og ble et selvstendig rettssubjekt. Etter grunnlovens paragraf 16 skal Den norske kirke fortsatt være en landsdekkende folkekirke. For å ivareta det må bevilgningene over statsbudsjettet gjøre det mulig å opprettholde bemanning og aktivitetsnivå i Den norske kirke. Da har en vært avhengig av at driftstilskuddet til Den norske kirke holder følge med lønns- og prisveksten. Bispedømmene forteller om kutt i prestestillinger på grunn av økonomien. I løpet av 3 år fra 2015-2017 er det falt bort 60 presteårsverk. Det er nær 5 prosent av prestene.

Tabell 7: Presteårsverk i den norske kirke

	2015	2016	2017	Endring 2015-2017
Årsverk	1262	1244	1202	-4,7 pst

Nedgangen i presteårsverk er blitt håndtert ved naturlig avgang og flytting av prester, men det er grunn til å legge merke til at nedtaket er i størrelsesorden 80 prosent av prestene i Møre bispedømme. Styrking av prestatjenesten er nødvendig for å opprettholde forsvarlig dekning og et forsvarlig arbeidsmiljø. Det kan synes merkelig å be om midler til å styrke prestatjenesten hvis det er rekrutteringsutfordringer, men det er en del prester som arbeider andre steder enn i kirken.

Nedgangen i presteårsverk har kunnet foregå uten oppsigelser på grunn av alderssammensetningen på presteskaper. I 2015 var 29 prosent av prestene i Den norske kirke over 60 år. På tross av reduksjonen i presteårsverk har andelen av prester over 60 år økt fram til 2017. Det betyr at det er betydelige rekrutteringsutfordringer til presteyrket, da kullene som nærmer seg pensjon er store. Det bør derfor bevilges midler som gjør det mulig å styrke rekrutteringsarbeidet til prestatjenesten.

For å kunne oppfylle forventningen i grunnloven, er det nødvendig å styrke tilskuddet til Den norske kirke slik at en klarer å opprettholde bemanningen og møte de rekrutteringsutfordringer som kirken er på vei inn i. Det foreslås en bevilgning på 50 mill. kroner for å styrke prestatjenesten og 10 mill. kroner til rekrutteringstiltak.

Unio, 1. oktober 2018

Ragnhild Lied
Leder

Erik Orskaug
Sjeføkonom

Vedlegg: Unios satsingsforslag statsbudsjettet 2019

Tallfestede satsingsforslag for 2019, mill. kroner (helårsvirkning)	
Arbeid og rettferdig omstilling	
Arbeidsmarkedstiltak, økning på 3000 ordinære tiltaksplasser	530
Arbeidsmarkedstiltak, økning på 1000 plasser nedsatt arbeidsevne	150
Økt bruk av lønnskudd for personer på arbeidsavklaringspenger	100
Arbeidstilsynet, styrket tilsynsaktivitet mot sosial dumping	50
Arbeidstilsynet, styrket tverrfaglig samarbeid mot arbeidslivskriminalitet	5
Politiet, styrket tverrfaglig samarbeid mot arbeidslivskriminalitet	5
Skatteetaten, styrket tverrfaglig samarbeid mot arbeidslivskriminalitet	5
Skatterevisorer i Skatteetaten, 50 nyansettelser	40
Omstillingspakke Innovasjon Norge for grønne arbeidsplasser	500
Flere El-ferger	100
Nettolønnsordning NOR-skip, oppheve taket	320
Fullverdig nettolønnsordning for NIS-skip	150
Kommuneøkonomi	
Kommuneøkonomien frie inntekter	4 000
Kompetanse- og prosjektstøtte for klimavennlige innkjøp i kommunal sektor	50
Ekstraordinært vedlikehold av barnehager, skoler, sykehjem mv.	1 000
Opprustning av idrettsanlegg og bygging av flerbrukshaller	150
Kunnskap i front	
Økt bemanningsnorm i barnehagene, øremerket tilskudd	100
Økt pedagogtetthet i barnehagene, øremerket tilskudd	175
Heve barnehagelærerutdanningen en kategori (første opptrapping)	42
Merbehov minstenorm lærertetthet	400
Styrket rekruttering til læreryrket	20
Styrket utstyrstipend for elever i videregående opplæring	40
Styrket stipendordning for yrkesfaglærerstudenter	25
Økt språkopplæring på asylmottak fra 175 til 250 timer	35
Barnehageplass til alle barn på asylmottak	60
Opptrapping av offentlig forskningsinnsats til 1,4 pst av BNP	1000
Reversere kostnadsutt på 0,7 pst for UH-sektoren for 2018	242
Kvalitet gjennom fullfinansiering av studieplasser	200
SAKS-midler som kvalitetshevende element i utviklingsavtalene	300
Momsfritak på APC for vitenskapelige artikler	35
UH-sektoren, opprusting av bygg og infrastruktur	300
Forskningsinstituttene, styrke basisbevilgningen	100
ABM-sektoren, styrke forskningsvilkårene	50
Innkjøpsordning for skolebibliotekene	24
Etablering av 5-årig program for etter- og videreutdanning av bibliotekarere	3
Helsebibliotek.no	10

Studiestøtten økes til 1,3 G som del av opptrappingsplan til 1,5 G	380
Studentboliger, 3000 tilsagn	700
Helse og omsorg, lønnsom forebygging	
Tverrfaglig tilskudd for å sikre at kommunene følger det lovpålagte kompetansekravet	500
Øremerket helsestasjons- og skolehelsetjeneste	1 000
Etablering av kompetanseutviklingscenter for helsestasjons- og skolehelsetjenesten	10
Øremerket opptrappingsplan for rehabilitering	500
Spesialisthelsetjenesten	3 000
Annet	
Politiet, opptrapping for å nå 2 politi per 1000 innbyggere i 2020	800
Politiet, styrke etterforskningsløftet	200
Den norske kirke, styrkeing av prestedtjenesten	50
Den norske kirke, rekrutteringsmidler	10
Sum stasingsforslag	17 466
Tallfestede inndekninger for 2019, mill. kroner (helårsvirkning)	
Personskatter	
Økt formuesskatt, økt sats, utvidet grunnlag, økt bunnfradrag	3 000
Redusert skatt på arbeid, økte bunnfradrag mv.	-2 000
Økt skjermingsrente med 0,5 prosentenheter	150
Økt fagforeningsfradrag til 5 000 kr	270
Bedriftsskatter	
Midlertidige skatteincentiver oppstarts- og gründerbedrifter	-250
Økt skattesats for ekstraavkastning på utbytte	500
Redusert avskrivningssats på næringsbygg, særlig i sentrale strøk	1 000
Grunnrente- og ressurskatter	
Økt grunnrentebeskatning olje, gass og vannkraft, utvidede grunnlag	500
Midlertidig "ekstraskatt" for fiske og havbruk i påvente av ny grunnrenteskatt	2000
Klima- og miljøavgifter	
Økt veibruksavgift bensin og diesel med hhv. 25 øre og 50 øre	1 400
Økt CO ₂ -avgift minerale produkter 10 pst	600
Halvere rabatten i CO ₂ -komponenten for alle lette varabler	1 400
Økt Nox-komponent i engangsavgiften for bil	500
Økt avgift på klimagassene HFK/PFK	160
Økt grunnavgift fyringsolje	800
Moms, overføringer personer mv.	
Kontantstøtte utfasing over 2 år	750
Fjerne redusert momssats for brus og søtsaker	2 000
Fjerne 350-kronersgrensen for utenlandsk netthandel	1 600
Sum inndekning	14 380

Unio har 360.000 medlemmer: lærere, lektorer, førskolelærere, sykepleiere, forskere, politi, prester, fysioterapeuter, ergoterapeuter, diakoner, skatterevisorer, konsulenter, ledere, radiografer, maskinister og bibliotekarer

Unio vil sikre og videreutvikle velferdsstaten og samfunnets fellesverdier :
sikre full sysselsetting : øke forskningen : kjempe mot offentlig fattigdom og
privatisering av sentrale offentlige tjenester : øke verdsettingen av
utdanningsgrupper i offentlig sektor : sikre gode trygde- og
pensjonsordninger

Unio

UTDANNINGS
FORBUNDET

**FORSKER
FORBUNDET**

POLITIETS
FELLESFORBUND

 Presteforeningen

ergoterapeutene

 **AKADEMIKER
FORBUNDET**

 Det Norske Diakonforbund
The Norwegian Association of Deacons

 **Skatterevisorenes
Forening**

